

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
 ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА  
 НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА  
 ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ  
 КАФЕДРА ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА  
 на тему

**“УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ  
 НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ”**

*До захисту –  
 Науковий керівник:  
 Обушна Н.І. – Обушній  
 07.12.2023*

Студентка 2 курсу магістратури заочної форми  
 навчання спеціальності 281 “Публічне управління та  
 адміністрування” освітньо-професійної програми “Державна служба”  
 Ковальчук Юлія Олександрівна

Науковий керівник  
 д.держ.упр., доцент Обушна Наталія Іванівна

Засвідчую, що в цій кваліфікаційній роботі  
 немає запозичень із праць інших авторів без  
 відповідних посилань.

Студентка \_\_\_\_\_  
 (підпис)

Робота допущена до захисту в екзаменаційній комісії рішенням кафедри  
 публічної політики від *07* з грудня 2023 р., протокол №10.

Завідувачка кафедри публічної політики, доктор юридичних наук, доцент  
 Корчак Наталія Миколаївна \_\_\_\_\_  
 (підпис)

## АНОТАЦІЯ

*Ковальчук Ю.О. Удосконалення системи соціального захисту населення в Україні. – Кваліфікаційна магістерська робота на правах рукопису.*

Кваліфікаційна магістерська робота на здобуття ступеня вищої освіти другого (магістерського) рівня галузі знань 28 “Публічне управління та адміністрування”, спеціальності 281 “Публічне управління та адміністрування”. – Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київ, 2023.

Проаналізовано сутність соціального захисту населення та визначено його особливості в контексті системного підходу. З’ясовано теоретичні аспекти формування соціальної політики держави. Уточнено сутність, роль та види соціального проєктування в публічній сфері. Охарактеризовано стан та проблеми функціонування системи соціального захисту в Україні. Проаналізовано інституційне забезпечення вітчизняної системи соціального захисту населення. З’ясовано специфіку державного регулювання системи соціального захисту населення в умовах воєнного стану. Обґрунтовано перспективні напрями вдосконалення системи соціального захисту населення в Україні з урахуванням прогресивного зарубіжного досвіду в цій сфері.

*Ключові слова:* публічне управління, соціальне забезпечення, соціальний захист населення, соціальна політика, соціальний проєкт, соціальна сфера.

## ANNOTATION

*Yu.O. Kovalchuk Improving the system of social protection of the population in Ukraine. – Qualifying master’s thesis on manuscript rights.*

Qualifying scientific work for obtaining an educational degree at the second level of higher education (Master’s degree), field of study: 28 “Public Management and Administration”, specialty: 281 “Public Management and Administration”. –

Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine, 2023.

The essence of social protection is analyzed and its features are determined in the context of a systemic approach. The theoretical aspects of the formation of the social policy of the state are clarified. The essence, role and types of social design in the public sphere are clarified. The state and problems of the functioning of the social protection system in Ukraine are characterized. The institutional support of the domestic system of social protection of the population is analyzed. The specifics of the state regulation of the system of social protection of the population in the conditions of martial law are clarified. Prospective directions for improvement of the social protection system in Ukraine are substantiated, taking into account progressive foreign experience in this field.

*Keywords:* public administration, social security, social protection of the population, social policy, social project, social sphere.

## ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	5
ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ.....	10
1.1. Сутність соціального захисту та його особливості в контексті системного підходу.....	10
1.2. Соціальна політика держави як основа забезпечення соціального захисту населення: теоретичний аспект.....	18
1.3. Соціальне проектування як конструювання соціальної дійсності... Висновки до розділу 1.....	25 34
РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТИКА СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ.....	36
2.1. Стан та проблеми функціонування системи соціального захисту в Україні.....	36
2.2. Інституційне забезпечення вітчизняної системи соціального захисту населення.....	43
2.3. Специфіка державного регулювання системи соціального захисту населення в умовах воєнного стану.....	51
Висновки до розділу 2.....	58
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ.....	60
3.1. Можливості імплементації в Україні зарубіжного досвіду щодо розвитку системи соціального захисту населення.....	60
3.2. Стратегічні аспекти цифрової трансформації системи соціального захисту в Україні.....	69
3.3. Перспективні напрями вдосконалення системи соціального захисту населення.....	75
Висновки до розділу 3.....	81
ВИСНОВКИ.....	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	88
ДОДАТКИ.....	98

## ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ:

АТО	–	Антитерористична операція;
ВС	–	Верховний Суд;
ВПО	–	Внутрішньо переміщені особи (особа);
ЄІССС	–	Єдина інформаційна система соціальної сфери;
ЄКСП	–	Європейський комітет з соціальних прав;
ЄСХ	–	Європейська соціальна хартія;
ЄС	–	Європейський Союз;
ЄСПЛ	–	Європейський суд з прав людини;
ЗДПЛ	–	Загальна декларація прав людини;
ЗМІ	–	засоби масової інформації;
КМУ	–	Кабінет Міністрів України;
КЗпПУ	–	Кодекс Законів про працю України;
КСУ	–	Конституційний Суд України;
Мінсоц- політики	–	Міністерство соціальної політики України;
МОП	–	Міжнародна організація праці;
НПА	–	нормативно-правові акти;
ОБСЄ	–	Організація з безпеки та співробітництва в Європі;
ОЕСР	–	Організація економічного співробітництва і розвитку;
ПФУ	–	Пенсійний Фонд України;
УВКБ	–	Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців;
ООН		
ЦНАП	–	центр надання адміністративних послуг;
ЦОВВ	–	Центральні органи виконавчої влади.

## ВСТУП

*Актуальність теми.* Соціальний захист населення виступає важливою складовою соціальної політики будь-якої сучасної демократичної держави. При цьому суть соціального захисту полягає в наданні державою допомоги найбільш незахищеним верствам населення, шляхом заходів, які реалізуються відповідними органами державної влади та з видатків з бюджету. З огляду на це, Конституція України, проголошуючи нашу державу демократичною, правовою і соціальною, визнала право громадян на соціальний захист, який, відповідно до ст. 46, включає право на забезпечення громадян у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом. Проте, в умовах сучасних суспільних викликів та загроз, як з об'єктивних, так і з суб'єктивних причин, в Україні залишаються невирішеними комплекс проблем, що негативно позначається на рівні соціально-економічного розвитку країни та добробуті її громадян.

У цьому контексті надзвичайно важливим завданням постає розробка та наукове обґрунтування удосконалення теоретико-методичних засад формування системи соціального захисту населення в Україні загалом та в умовах воєнного стану в тому числі.

Зауважимо, що вітчизняні та зарубіжні вчені приділяють чільну увагу дослідженню теоретико-методологічних засад формування й реалізації соціальної політики загалом. Серед зарубіжних класиків науки, котрі досліджували проблеми еволюції системи соціального захисту населення й розвитку економічного інструментарію його аналізу, варто виокремити А. Сміта, Д. Рікардо, К. Маркса, А. Маршала, Дж. Кейнса, А. Пігу, М. Лоренца, Т. Веблена, Ф. Гайєка, М. Фрідмана, П. Спідера, Р. Тітмуса та ін.

У свою чергу теоретико-методичні засади та прикладні проблеми формування та розвитку системи соціального захисту населення досить ґрунтовно досліджують такі українські вчені, як: І. Алімова [2], О. Антоненко

[4], Т. Безверхнюк [6], Д. Безуглий [7], О. Бражко [11-12], О. Кадикало [35-36], Е. Лібанова [40, 67], Г. Лопушняк [41], В. Малиновський [43], Т. Маматова [46], Л. Павлова [51], В. Скуратівський [67] та ін.

Праці вищезгаданих науковців є важливим внеском у розвиток теорії та практики публічного управління. Проте, незважаючи на вагомий розробки науковців у даній царині, проблематика становлення дієвої системи соціального захисту населення, насамперед в індетермінованих умовах (в умовах воєнного стану і т.ін.), й досі залишається малодослідженою. Все це й обумовлює актуальність теми даного магістерського дослідження.

*Мета і завдання кваліфікаційної магістерської роботи.* Метою роботи є обґрунтування теоретико-методичних засад формування системи соціального захисту населення й розробка рекомендацій щодо їх удосконалення й практичного впровадження в Україні (у т.ч. й в індетермінованих умовах).

*Завданнями* кваліфікаційної магістерської роботи є:

- проаналізувати сутність соціального захисту населення та визначити його особливості в контексті системного підходу;
- з'ясувати теоретичні аспекти формування соціальної політики держави;
- уточнити сутність, роль та види соціального проектування в публічній сфері;
- охарактеризувати стан та проблеми функціонування системи соціального захисту в Україні;
- проаналізувати інституційне забезпечення вітчизняної системи соціального захисту населення;
- з'ясувати специфіку державногерегулювання системи соціального захисту населення в умовах воєнного стану;
- обґрунтувати перспективні напрями вдосконалення системи соціального захисту населення в Україні з урахуванням прогресивного зарубіжного досвіду в цій сфері.

*Об'єктом дослідження* є суспільні відносини, що виникають у процесі формування та розвитку системи соціального захисту населення.

*Предмет дослідження* – напрями удосконалення системи соціального захисту населення в Україні.

*Методи дослідження.* Методологічною основою кваліфікаційної магістерської роботи є сукупність загальнонаукових та спеціальних методів наукового дослідження. Зокрема в роботі використано такі методи: теоретичного узагальнення (узагальнення теоретичних підходів до розуміння сутності та складових елементів системи соціального захисту та ін.), діалектичний, аналізу та синтезу (визначення стану та проблем функціонування системи соціального захисту в Україні), типологізації, абстрагування, порівняльного аналізу та узагальнення даних (специфіки державного регулювання системи соціального захисту в умовах воєнного стану та ін.). Графічний і табличний методи використовуються в усіх розділах кваліфікаційної магістерської роботи для компактного наочного викладу теоретичного і фактичного матеріалу.

*Наукова новизна одержаних результатів.* Наукові положення, які найбільшою мірою розкривають новизну дослідження, полягають у тому, що в процесі виконання дослідження:

*удосконалено:* теоретичні засади формування та реалізації державної соціальної політики щодо соціального захисту населення;

*набули подальшого розвитку:* понятійно-категорійний апарат у сфері публічного управління завдяки уточненню сутності такого поняття як “система соціального захисту населення”; обґрунтування пріоритетних напрямів вдосконалення системи соціального захисту населення в Україні (у т.ч. й в індетермінованих умовах) з урахуванням прогресивного зарубіжного досвіду в цій сфері.

*Практичне значення отриманих результатів.* Сформульовані та уточнені в роботі теоретичні положення і практичні рекомендації щодо напрямів вдосконалення системи соціального захисту в Україні (у т.ч. й в індетермінованих умовах) доведені до рівня конкретних пропозицій, що можуть бути використані у процесі його результативного й ефективного

повоєнного відновлення економіки України загалом, та системи публічного управління в тому числі.

*Апробація результатів дослідження.* Основні наукові результати магістерського дослідження апробовано на: Всеукраїнській науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих вчених “Шевченківська весна – 2023: публічне управління та державна служба” (Київ, 29 березня 2023 року).

*Публікації.* За результатами дослідження опубліковано:

1) наукові тези: Ковальчук Ю.О. Публічне управління у сфері соціальної політики України в умовах воєнного стану: Шевченківська весна – 2023: публічне управління та державна служба : матеріали Все-укр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (Київ, 29 берез. 2023 р.) / за заг. ред. Л.Г. Комахи. Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2023. С. 153–154 (Додаток А).

*Структура та обсяг кваліфікаційної магістерської роботи.* Робота викладена на 104 сторінках загального тексту. Робота складається із переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел із 91 найменування та 2 додатків. Робота містить 3 таблиці, 9 рисунків.

## РОЗДІЛ 1

### ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

#### 1.1. Сутність соціального захисту та його особливості в контексті системного підходу

На сучасному етапі розвитку громадянського суспільства в Україні важливим завданням постає витіснення російського агресора за межі нашої країни та розбудова правової демократичної країни. Водночас всі трансформаційні процеси, що пов'язані з посилення демократизації, як правило, спрямовані на формування нового типу громадянського суспільства, яке значною мірою впливає на вирішення соціальних проблем. Одним з важливих напрямів розвитку такого суспільства є соціальний захист населення як один із напрямів соціальної політики.

Зауважимо, що визначальною передумовою теоретичного обґрунтування феномену соціального захисту населення є чітке усвідомлення та розуміння сутності означеної дефініції. Адже, як зазначав відомий французький філософ Рене Декарт: “Уточніть значення слова, і ви позбавите світ половини непорозумінь та помилок” [50].

На думку шведського науковця Г. Мюрдаля, головним у діяльності “соціальної держави” є соціальний захист населення. Водночас він висловлює досить ґрунтовну позицію, що “створення системи соціального захисту передбачає такі напрями діяльності держави: забезпечення членів суспільства високим прожитковим мінімумом і наданням матеріальної допомоги тим, кому, внаслідок необхідних чинників, вона необхідна; зупинення дії привілеїв до тих, хто їх не заслуговує; формування умов, котрі стимулюють громадян легально отримувати доходи для повноцінного життя за допомогою будь-яких засобів, що не суперечать закону; гарантування екологічної безпеки членів

суспільства; створення обставин для задоволення високого рівня освітніх потреб громадян в освіті, медичній допомозі та ін.; забезпечення сприятливих умов праці для найманих робітників та їхній захист від негативного впливу ринкової економіки; захист громадян від злочинних домагань; гарантування громадянських і політичних прав та свобод, які відповідають принципам правової, соціальної держави; захист громадян від політичного переслідування й адміністративного свавілля; забезпечення свободи духовного життя людей, їхній захист від ідеологічного тиску; формування сприятливого соціально-психологічного клімату в суспільстві, а також в окремих соціальних осередках і структурних утвореннях, захист громадян від психологічного пресингу; забезпечення максимальної стабільності громадського життя” [79, с. 49].

У контексті досліджуваної проблематики доречно нагадати, що відправною точкою введення в науковий дискурс дефініції “соціальний захист” вважають 1935 р. Саме в цей час у США у рамках політики “Нового курсу” Ф. Рузвельта було прийнято Закон про соціальний захист (Social Security Act), в якому “соціальний захист” був представлений системою заходів, що захищають кожного громадянина країни від економічної та соціальної деградації, внаслідок безробіття, втрати чи різкого скорочення прибутку, хвороби, народження дитини, виробничої травми або професійного захворювання, інвалідності, старості, втрати годувальника та ін. [8].

Відзначимо, що наразі в перекладі з англійської термін “social” означає “суспільний” або ж “соціальний”, а термін “security” має декілька значень, серед яких: “безпека”, “охорона”, “захист”, “забезпечення”, “гарантування”. У перекладі з англійської мови [89].

У документах МОП подається досить широке трактування соціального захисту як загальної базової соціальної підтримки всім громадянам незалежно від внесків або тривалості їх трудового стажу. Конвенція МОП 1952 року та наступні міжнародні трудові норми містять дев’ять основних складових соціального захисту, таких як медична допомога, допомога внаслідок хвороби, допомога по безробіттю, у зв’язку з народженням дитини, допомога сім’ям з

дітьми, внаслідок виробничого травматизму і професійного захворювання, за інвалідністю, за віком, у разі втрати годувальника [10].

У свою чергу, Оксфордський фундаментальний тлумачний словник серії “A Dictionary of Business” поняття “social security” дослівно трактує як державну систему виплати допомог з причин хвороби та безробіття, а також різних допомог жінкам і дітям, пенсій. Інакше кажучи, дана дефініція охоплює систему соціального захисту через форму соціального забезпечення, покладеного на відповідне державне міністерство із зазначенням приписів відповідальності за його здійснення [7].

Цікавий підхід до трактування сутності даного поняття знаходимо в “The Encyclopedia Americana”, де : “соціальний захист у загальному розумінні цього поняття означає безпеку та свободу від страху та спрямоване до суспільства як до групи взаємопов’язаних людей, які залежать одна від одної” [91]. Отже, системоутворюючим фактором у цьому визначенні є “безпека та свобода від страху”, що є необхідним елементом вільної демократичної держави.

Стосовно змісту категорії “соціальний захист” теж немає одностайної думки й серед вітчизняних науковців. Так, В. Базилевич розглядає соціальний захист як “комплекс законодавчо закріплених норм, що гарантує держава окремим верствам населення, а також за певних економічних умов усім членам суспільства (під час зростання інфляції, спаду виробництва тощо)” [5].

Туленков М. визначає соціальний захист як “внормований процес діяльності соціально-політичних інституцій, спрямованих на підтримку гідного рівня соціального життя й добробуту індивідів і соціальних груп в конкретних соціально-економічних умовах” [79, с. 38].

У свою чергу, В. Скуратівський, О. Палій, Е.Лібанова підкреслюють, що “соціальний захист – це комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на захист добробуту кожного члена суспільства в конкретних економічних умовах” [67, с. 104].

Отже, більшість вітчизняних підходів в науковому дискурсі до розуміння сутності соціального захисту ґрунтується, насамперед, на визначенні ролі

держави в реалізації соціального захисту населення, включаючи до його складу різні державницькі заходи матеріально-побутового, медичного, культурно-освітницького й іншого характеру, через які виявляється турбота держави про підростаюче покоління, про громадян, які перебувають у складних життєвих ситуаціях і потребують допомоги, про громадян, які мають особливі заслуги перед країною і, фактично, про все населення України. Однак нині існують численні програми міждержавного рівня, пов'язані із захистом від бідності, безробіття, забезпечення медичної допомоги та надання доступу до початкової освіти, що реалізуються ООН, Світовим банком, Юнісеф тощо, а також приватними благодійними фондами.

З точки зору системного підходу, соціальний захист – це система, що складається із [8]:

1) правових, соціально-економічних і організаційних заходів, які гарантує та реалізує держава з метою гарантування належного рівня життя людини, тобто матеріального забезпечення згідно стандартів суспільства;

2) інститутів державного соціального забезпечення, соціальної допомоги, соціального й особистого страхування, а також внутрішньоорганізаційних форм соціальної допомоги, що функціонують для матеріального, медичного та реабілітаційного забезпечення людей похилого віку, непрацездатних, хворих, безробітних, сімей, які втратили годувальника, а також надання допомоги сім'ї;

3) принципів, методів, законодавчо установлених державою соціальних гарантій, заходів та закладів, котрі забезпечують умови для нормальної життєдіяльності різних соціальних категорій і груп.

Цікаво підходить до визначення сутності поняття соціальний захист американський науковець П. Спікер у праці “Соціальна політика: теми та підходи”, називаючи соціальний захист системою соціальних служб, що передають конкретні ресурси споживачам. Під соціальними службами він виокремлює “велику п'ятірку” – соціальне забезпечення, житлові програми, охорону здоров'я, соціальну роботу, освіту [73, с. 79].

Отже, на наше переконання, соціальний захист – динамічна система законодавчо визначених економічних, соціальних, юридичних гарантій і прав, реалізація яких забезпечується державними соціальними інститутами та установами чи приватними організаціями у неформальний спосіб з метою формування оптимальних умов гарантування реальних можливостей реалізації різних соціальних верств і груп населення (передусім, соціально вразливих) своїх прав і свобод, котрі забезпечують матеріальний добробут.

Науковці, як правило, звертають увагу на те, що соціальний захист містить як пасивні заходи (наприклад, соціальна допомога), так і активні заходи підтримки доходів (соціальне страхування, лікування та профілактика хвороб, а також сприяння освіті й підвищенню кваліфікації тощо).

Пасивна підтримка, в основному, надається у вигляді соціальної допомоги – допомоги суспільства особі або сім'ї, яка не має достатніх засобів існування. Соціальна допомога за своєю суттю є адресною, тому що надається лише тим, хто її потребує. Через соціальну допомогу соціальний захист виконує свою лікувальну, реабілітаційну функцію, яка полягає в тому, щоб допомогти людям, які потрапили в скрутну життєву ситуацію, вберегтися від зубожіння і не опинитися на узбіччі суспільства. Проте не менш важливими є також заходи, спрямовані на запобігання ситуаціям, які загрожують добробуту людини, стимулювання активності особи [73].

Надалі, вважаємо, за доцільне, звернути увагу на те, що в науковому дискурсі до цього часу тривають дискусії щодо співвідношення сутності понять “соціальний захист” і “соціальне забезпечення”. Зокрема, одні дослідники розглядають ці терміни як синоніми, повністю ототожнюючи їх змістовне наповнення. Інші розглядають “соціальний захист” як більш широкую дефініцію, що включає в себе поняття “соціальне забезпечення”. Тобто в такому трактуванні термін “соціальне забезпечення”, порівняно зі “соціальним захистом”, сприймається вужче, так як означає ще й “практику виплати пенсій, соціальної допомоги, соціального догляду, соціального обслуговування з метою підтримки рівня доходів населення” [90].

Поняття “соціальний захист” і “соціальне забезпечення” навіть в перекладі (в англ. термінології – “social protection” та “social security”) теж трактують по-різному. Окремі автори визначають англійський термін “social security” як “соціальний захист”, “соціальна безпека”, інколи застосовують певні не зовсім синонімічні вирази “соціальна гарантія”, “соціальна надійність”, “соціальна упевненість” або й “охорона”.

Згідно з визначенням НДІ соціального розвитку при ООН (UNRISD), “social protection” – це соціальний захист, який складається з політики та програм, спрямованих на скорочення бідності й уразливості внаслідок розвитку ефективного ринку праці, зменшення схильності людей до ризиків і підвищення їхньої здатності подолати економічні й соціальні ризики – безробіття, хвороби, непрацездатність, старість та ін. [68].

Отже, соціальний захист стосується запобігання, управління та подолання ситуацій, котрі негативно впливають на життя людей. “Social security” – державна програма, яка забезпечує економічну допомогу особам, що зіткнулися з безробіттям, непрацездатністю чи старістю, та фінансується за допомогою платників податків (роботодавців, працівників) [19]. У зв’язку з цим “social security” – це соціальне забезпечення.

На підтвердження озвученої вище тези, доцільно навести підхід до тлумачення сутності досліджуваних понять, який надає Хартія основних прав Європейського Союзу (Charter of Fundamental Rights of the European Union): “Соціальний захист у вузькому значенні зазвичай розуміють як соціальне забезпечення; однак у широкому значенні соціальний захист охоплює соціальне забезпечення серед інших соціальних прав громадян” [26].

Співвідношення розглянутих вище дефініцій, а саме “соціального захисту”, “соціального забезпечення” і “соціальної допомоги”, узагальнимо на рис. 1.1. Загалом соціальний захист населення лежить у площині соціальної функції держави. Основним призначенням соціальної функції є забезпечення людині гідного існування, вільного розвитку особистості, захисту сім’ї, соціальної справедливості і соціальної захищеності.

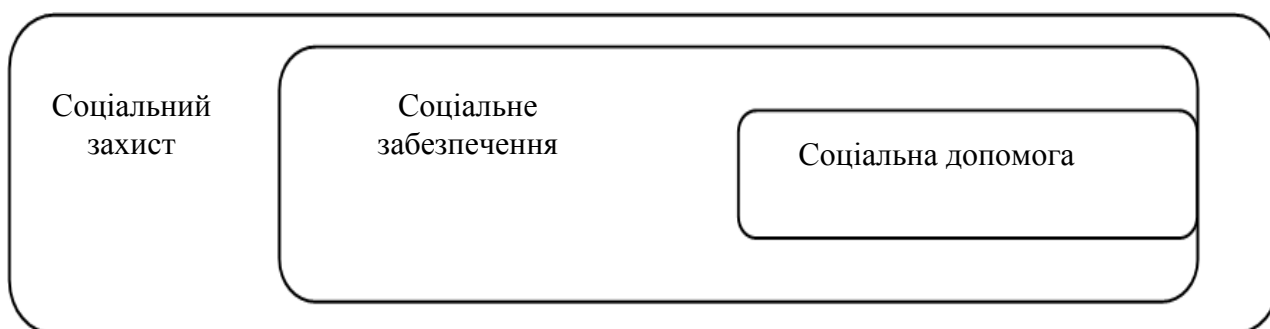


Рис. 1.1. Співвідношення соціального захисту, соціального забезпечення і соціальної допомоги [8]

Основні функції соціального захисту відобразив П. Спікер (табл. 1.1), серед них:

- превентивна функція: підтримання належного нинішнього рівня життя громадян і запобігання бідності;
- реабілітаційна функція (пом'якшення наслідків бідності через надання допомоги у грошовій, натуральній чи безготівковій формах): покращення умов у майбутньому та за погіршення ситуації – запровадження необхідних механізмів впливу [73, с. 89].

Таблиця 1.1

Функції соціального захисту [73, с. 89]

Функція	Індивіди	Суспільство
Підтримання status quo	Захист	Соціальна інтеграція, відновлення
Покращення умов	Задоволення потреб, надання можливостей	Економічний розвиток
Погіршення добробуту	Покарання	Соціальний контроль

Згідно більш розширеного підходу до визначення функцій соціального захисту населення включають:

1. Соціальне страхування: забезпечення громадян захистом у випадку непередбачуваних обставин, таких як хвороба, інвалідність або безробіття. Це може включати медичний, пенсійний та безробіттевий страховий захист.

2. Соціальна допомога: надання матеріальної допомоги особам, які перебувають у складних становищах, зокрема безробітним, інвалідам та людям

похилого віку. Це може включати виплати на дітей, соціальні пільги та допомогу у подоланні кризових ситуацій.

3. Соціальне житлове господарство: забезпечення доступного та якісного житлового простору для всіх громадян, зокрема шляхом будівництва громадських житлових будинків, надання пільг на купівлю або оренду житла.

4. Освіта та професійна підготовка: забезпечення рівних можливостей отримання освіти та професійних навичок для всіх громадян. Це може включати безкоштовну освіту, стипендії, програми допомоги у зайнятості та перекваліфікації.

5. Захист прав людини: забезпечення засобів захисту прав людини, таких як право на достойні умови праці, безпеку та свободу вираження думки. Це може включати систему судочинства, право на організацію профспілок та проведення мирних протестів.

6. Соціальна інтеграція: сприяння участі всіх громадян у соціальному житті та забезпечення рівних можливостей для всіх, незалежно від соціального статусу, статі або національності. Це може включати програми реабілітації та інклюзивної освіти для людей з інвалідністю, а також заходи протидії дискримінації. Ці функції допомагають забезпечити соціальний захист населення та встановити соціальну справедливість.

Таким чином, соціальний захист – це багаторівнева система економічних, соціальних та правових відносин по управлінню соціальними ризиками суспільства для ліквідації їх небажаних наслідків та забезпечення належного рівня життя. Звідси можна зробити висновок, що соціальний захист населення як система, діюча в ринкових умовах, є комплексом заходів і програм, спрямованих на забезпечення соціального благополуччя населення, захист його прав та інтересів. При цьому основними складовими соціального захисту населення як системного утворення є: система соціального страхування; система соціальних послуг; державна система підтримки малозабезпечених громадян; система медичного страхування; програми підтримки вразливих груп населення.

## 1.2. Соціальна політика держави як основа забезпечення соціального захисту населення: теоретичний аспект

Соціальна політика є складовою частиною внутрішньої політики держави та визначальним вектором у системі публічного управління загалом. Адже вона вирішальною мірою залежить від стану економіки країни та особливостей публічного управління. Реалізація соціальної політики держави наразі найчастіше сприймається як набір заходів і програм, спрямованих на поліпшення життя населення та забезпечення соціальної справедливості.

Історія становлення соціальної політики може бути розглянута в декількох етапах.

Першим етапом є початок соціальної політики в середньовічній Європі. У цей період релігійні організації, такі як церква та монастирі, відіграли важливу роль у наданні допомоги малозабезпеченим шаром населення. Вони забезпечували сирот, бездомних, інвалідів та інших потребуючих людей їжею, притулком та медичною допомогою.

Другим етапом є початок індустріальної революції в XVIII – XIX століттях. За цей час здебільшого змінилося суспільне устрою, наприклад, з'явилися багаті капіталісти та робітничий клас. Зростаючі соціальні проблеми, такі як низькі заробітні плати, погані умови праці та відсутність соціального забезпечення, спричинили необхідність у втручанні держави та розвитку соціальної політики. Перші соціальні програми були розроблені для робітників і мали на меті поліпшити умови праці, забезпечити медичний догляд та створити систему пенсійного забезпечення. До речі, першою країною в Європі, яка почала ефективно застосовувати соціальні гарантії для працівників та їх сімей, була Німеччина, однак соціальні заходи розглядались виключно в контексті економічної політики.

Третій етап припадає на XX століття. Соціальна політика отримала широке визнання як важлива компонента держави. Під впливом ідеологій соціалізму та соціально-демократії, було створено соціальні системи, які

передбачали надання громадянам допомоги в разі безробіття, старечого віку, хвороби та інших соціальних потреб. Велику роль в цьому відіграв Атлантичний хартія, підписана в 1941 році, яка визначала соціальні права людини. Саме в цей період теорії соціальної політики почали розвиватись у межах різних міждисциплінарних зв'язків. Так, “у соціології та політології (теорія конфлікту, теорія еліт) згадана політика вважається інструментом реалізації спільних інтересів і вирішення соціальних конфліктів, спричинених прагненням одних груп суспільства покращити свою ситуацію разом із іншими групами” [29].

З того часу соціальна політика почала розширюватися та розраховуватися на всі верстви населення.

Саме поняття соціальної політики було введено в науковий обіг лише в 70-х рр. ХХ ст. французьким вченим соціалістом-утопістом Ш. Фур'є, який акцентував увагу на на обов'язках держави надавати своїм громадянам певні соціальні гарантії. Саме на основі його ідей виникла одна з ранніх теорій соціальної держави – фур'єризм, заснований на ідеї соціальної гармонії, можливої лише в суспільстві, побудованому на засадах справедливості й рівності [46, с. 695].

Дійсно соціальна політика – явище суспільно-історичне. Адже, як констатує Г. Лопушняк, “соціальна політика з'являється з виникненням держави, спрямована на узгодження спільної діяльності людей та утвердження загальнодержавних пріоритетів і є регулятором взаємовідносин соціальних структур і соціальних інститутів, а також суспільного та індивідуального життя людини. ...Природа соціальної політики пов'язана передусім із структурним поділом суспільства на економічно сильних та економічно слабких індивідів. При цьому соціальна політика є інститутом, який має підтримувати слабких, створюючи умови для реалізації принципу соціальної справедливості” [41, с. 246].

Сучасні доктрини соціальної політики зачасти базуються на принципах соціальної справедливості, демократії та захисту прав людини. Основні з них включають:

– соціальна демократія: ця доктрина підтримує принцип соціальної справедливості через забезпечення всім громадянам рівних можливостей та долучення до соціальних добр. Вона підкреслює роль держави в забезпеченні соціальної підтримки, яка забезпечує гідний рівень життя для усіх громадян, зокрема тих, хто знаходиться в незахищеному стані;

– лібералізм: ця доктрина підкреслює роль індивідуальної свободи та відповідальності перед суспільством. Вона стверджує, що кожен громадянин має право на свободу вибору та самостійне вирішення своїх проблем. Лібералізм акцентує на значенні ринкової економіки та приватної власності;

– соціалізм: ця доктрина прагне до створення соціальної, економічної та політичної рівності. Вона підкреслює, що держава повинна гарантувати всім громадянам доступ до базових послуг, таких як освіта, охорона здоров'я та соціальне забезпечення, незалежно від їх доходів або соціального статусу;

– зелена політика: ця доктрина прагне до сталого розвитку та охорони навколишнього середовища. Вона визнає необхідність балансу між економічними, соціальними та екологічними інтересами суспільства. Зелена політика підкреслює важливість зменшення викидів та використання відновлюваних джерел енергії;

– фемінізм: ця доктрина прагне до досягнення гендерної рівності та запобігання дискримінації на основі статі. Фемінізм стверджує, що справедливість та рівність мають бути забезпечені для всіх, незалежно від їх статевої ідентичності. Ці доктрини відображають різні підходи до соціальної політики та сприяють досягненню соціальних цілей та ін.

Нагадаємо, що соціальна політика у вузькому розумінні – це система заходів, спрямованих на забезпечення добробуту громадян, вирішення завдань так званої “великої п’ятірки”: соціального забезпечення, житлових програм, охорони здоров’я, освіти та служб соціальної допомоги і ресоціалізації.

Соціальна політика у широкому розумінні – це регулювання соціальної сфери, соціальних відносин з метою налагодження оптимального

функціонування суспільної системи в цілому, створення умов задоволення соціальних інтересів людей, їх всебічного розвитку [10].

Отже, соціальна політика це не лише ідея, але і діяльність, і процес, і результат. Тому доцільно під державною соціальною політикою розуміти, "... діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також діяльність партій, громадських об'єднань, державних установ і організацій, що регламентується відповідними законодавчими та нормативними актами, відображає суспільний устрій і регулює взаємовідносини в суспільстві для забезпечення гідного рівня життя населення та визначається їх цілями й інтересами" [41, с.28]

При цьому, М. Головатий зазначає, феномен "соціальна політика" у сучасній, в тому числі вітчизняній науці все-таки більш-менш усталеного визначення не має. Часто її ототожнюють з "соціальною сферою", "гуманітарною політикою" і навіть "соціальною роботою", хоча вона має суттєві відмінності й особливості [16].

Проведені дослідження засвідчують, що наукова думка пропонує багато варіантів дефініції соціальної політики. Більшість учених дотримується системного, процесного, об'єктно-суб'єктного, організаційноцільового та історичного підходу, окреслюючи соціальну політику як складну сукупність взаємопов'язаних елементів (підсистем), що визначає генеральний напрям соціальної роботи і є важливим доповненням до економічної політики країни (політики добробуту).

Визначаючи особливості структури соціальної політики в контексті основних її підсистем, ми погоджуємося з позицією Жеребило І., яка пропонує розглядати соціальну політику як поліструктурний комплекс та виокремлює у складі такі елементи, як: "політика доходів населення (рівень життя, базовий споживчий кошик, матеріальний добробут); політика у сфері праці і соціально-трудова відносин (умови зайнятості, оплати праці, охорони праці та соціальне страхування); соціальний захист непрацевдатних та малозабезпечених верств населення (пенсійне забезпечення, надання соціальних гарантій, соціальна

допомога тощо); галузі соціальної сфери (освіти, науки, охорони здоров'я, культури, спорту, інших складових); соціоекологічна політика (створення здорових, сприятливих умов для життя, праці та дозвілля); □соціальна інфраструктура (житлово-комунальне господарство, транспорт, дороги, зв'язок, торговельне та побутове обслуговування); міграційна політика (внутрішню та зовнішню міграцію, вимушені переміщення, захист прав та інтересів громадян за кордоном); політика щодо окремих верств населення (сімейна, молодіжна, політика щодо літніх людей, недієздатних тощо)” [29].

Соціальна політики є передусім, регулятором соціальних процесів і соціальних перетворень й охоплює: “...суб’єкти, які розглядають і впроваджують соціальні програми, об’єкти, які підлягають регулюванню, канали впливу суб’єктів на об’єкти” [88, с.23].

До об’єктів соціальної політики в узагальненому вигляді найчастіше науковці відносять соціальний захист, соціальні служби, соціальне забезпечення тощо. З огляду на це, можемо виокремити такі об’єкти, як:

- незахищені соціальні групи – люди, які перебувають у складних життєвих обставинах, які призводять до соціальної незахищеності. Це можуть бути малозабезпечені сім’ї, безробітні, інваліди, пенсіонери тощо;

- діти – особливий об’єкт соціальної політики, з метою забезпечення їхнього здоров'я, освіти, захисту від насильства та будь-якої форми експлуатації;

- молодь – соціальна політика спрямована на забезпечення можливостей для розвитку та самореалізації молоді, створення сприятливих умов для її соціальної і трудової адаптації.

- жінки – реалізація соціальної політики спрямована на забезпечення гендерної рівності, захист від дискримінації та насильства, створення умов для забезпечення жінкам належних соціальних прав та можливостей;

- сім’я – реалізація соціальної політики спрямована на забезпечення підтримки сімей, створення сприятливих умов для виховання дітей, реалізації

батьківських прав та обов'язків, підтримки подружжя в складних життєвих обставинах;

– люди похилого віку – соціальна політика спрямована на захист і підтримку пенсіонерів, забезпечення їхнього достойного життя, охорону здоров'я та соціальне забезпечення;

– мігранти та біженці – реалізація соціальної політики спрямована на інтеграцію та підтримку осіб, які переселилися у нове місце проживання, надання їм доступу до основних соціальних послуг та прав.

Відповідно, інституційну систему забезпечення соціальної політики формують такі чотири групи суб'єктів управління, як: держава через органи влади різних рівнів, громадсько-політичні інститути (рухи, об'єднання, партії, організації), роботодавці та громадяни. При цьому виконуються (або мають виконуватися) три ключові цілі досліджуваної політики, пов'язані із вирішенням конфліктів у соціальних відносинах, урегулюванням соціальних процесів та задоволенням потреб населення, для досягнення найвищої мети – високого рівня економічного і соціального добробуту населення.

Практичний аспект реалізації соціальної політики передбачає використання як методів ринкового саморегулювання, так і методів прямого та опосередкованого державного втручання. Окрему групу методів в сучасних умовах розвитку становлять суспільні технології. При цьому в межах державного регулювання застосовуються методи переконання, примусу, економічні, адміністративноправові заходи та інші методи контролю (рис. 1.2).



Рис. 1.2. Методи соціальної політики в сучасних умовах [29]

Групи соціальних, економічних і політичних механізмів утворюють структури соціально-економічних позицій, за допомогою яких населення стратифікується відповідно до доходу, освіти, професії, статі, раси / етнічної приналежності; ці соціально-економічні позиції, своєю чергою, формують інтермедіарні (посередницькі) детермінанти соціальної політики, що відображають місце громадянина у соціальній ієрархії (рис. 1.3).

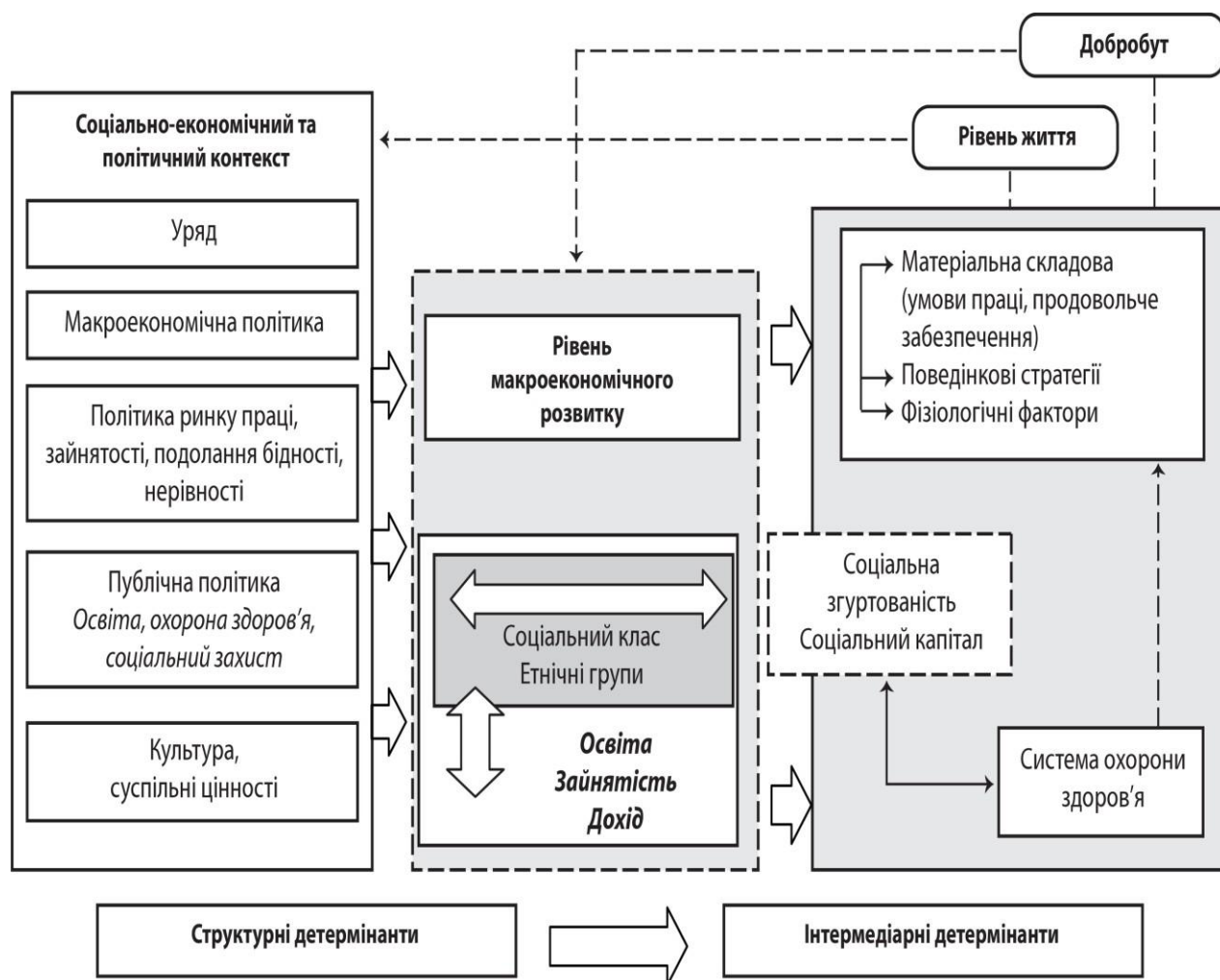


Рис. 1.3. Складові соціальної політики [29]

Отже, враховуючи багатоаспектність соціальної політики як регулятора розвитку соціальної сфери, видається, що її сутність розкривається із позиції комплексного підходу, котрий би максимально інтегрував погляди, запропоновані вітчизняними та зарубіжними авторами. На нашу думку, соціальна політика держави – це сукупність заходів (соціально-економічного, правового, організаційного та культурно-духовного

характеру), спрямованих на розв'язання проблем соціальної сфери і створення сприятливого життєвого середовища для збалансування людського розвитку в умовах обмежених ресурсів та нерівних соціальних можливостей. Вибір моделі соціальної політики визначається відповідно до соціально-економічних і політичних механізмів, які створюють і підтримують соціальні детермінанти, зокрема, ринок праці, освітню систему, політичні інститути, культурні та суспільні цінності.

### 1.3. Соціальне проєктування як конструювання соціальної дійсності

На наше переконання, забезпечити синергію багатьох повоєнних відновлювальних перетворень в Україні (у тому числі й в соціальній сфері) можливо буде, насамперед, за рахунок здійснення результативної й ефективної трансформації системи публічного управління. Все це потребує розробки та запровадження у практику функціонування соціальної сфери інноваційних управлінських методів. В означеному контексті проєктний менеджмент є тим вагомим надбанням корпоративних структур, що може бути успішно використане у системі соціального захисту населення. Такий підхід обумовлює необхідність науково-практичного обґрунтування подальших шляхів розвитку системи соціального захисту населення з використанням проєктно-орієнтованого підходу. Адже, як засвідчує практика, необхідність швидкої реакції, гнучкості та адаптивності до зовнішніх змін органів державного управління вимагає використання нових методів в їх діяльності, в результаті чого з'являється соціальному проєктуванню в управлінні.

У науковому дискурсі соціальне проєктування (СП), як правило, поділяється на традиційне та нетрадиційне [64]. Під традиційним СП розуміють проєктування у старому його розумінні: дизайн, створення архітектури, містобудування. Під нетрадиційним СП – нове трансформоване проєктування, яке визначається соціальним. Воно направлено на визначення основних

проблемних зон соціальної сфери, їх усунення з метою створення нових соціальних відносин, реалізації ідеалів в культурній та соціальних сферах.

На сьогодні СП починає позиціонуватися як важливий феномен не тільки управління, а й політики. Методологія СП привертає увагу в контексті розробки політичних програм, державних документів, підготовці реформ та прийнятті рішень. Як результат – СП вже розглядається як прогностична функція управління. Крім того, воно виступає як технологія прийняття управлінських рішень, як важливий елемент циклу управління, забезпечує реалізацію його головних функцій та досягнення цілей (рис. 1.4).

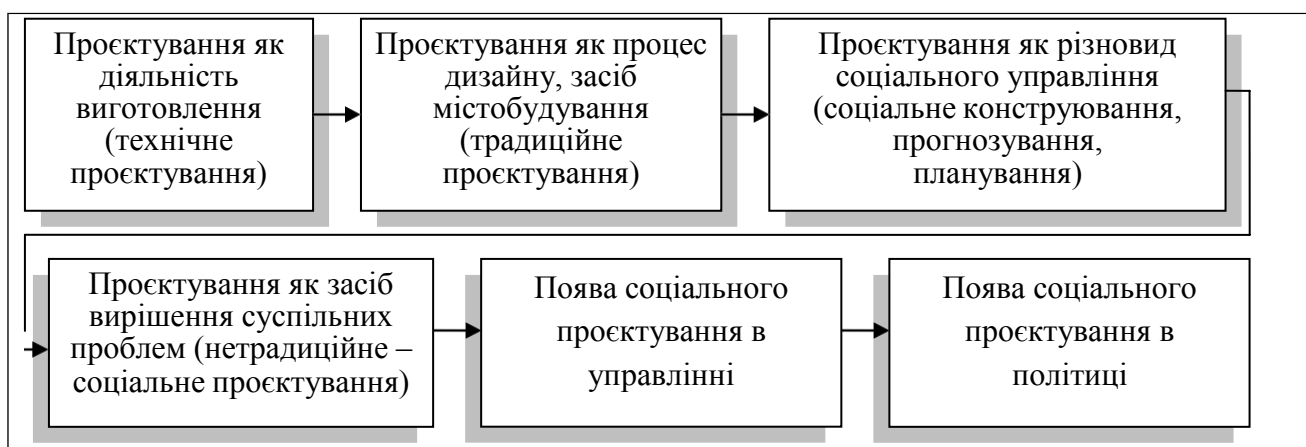


Рис. 1.4. Розвиток соціального проектування [48, с. 452]

По суті СП відокремлюється від технічного і в процесі розвитку вбирає в себе риси та властивості прогнозування, конструювання, планування. У зв'язку із цим у Додатку А більш детально розглянемо сутність та співвідношення понять “соціальне прогнозування”, “соціальне конструювання”, “соціальне планування” та “соціальне проектування”.

У наш час СП знаходиться на активній стадії формування, включаючи в себе не лише виробництво, але й усі сфери соціальної практики. Тобто необхідність використання СП існує в багатьох сферах життєдіяльності, зокрема, й у сфері державного управління.

СП у державному управлінні з'являється саме в розрізі підготовки та реалізації державно-управлінських рішень, підготовки та впровадженні

державних реформ, створення соціальних та державних програм, стратегій, концепцій, нормативно-правових актів, які направлені на підвищення показників рівня життя в країні.

На думку Коротич О., використання проєктування в державному управлінні є дуже важливим у зв'язку з необхідністю модернізації економічного та соціального життя держави, впровадженням інноваційних технологій управління суспільними процесами. Важливість проєктування в державному управлінні визначається збільшенням ролі інститутів громадянського суспільства, суспільної експертизи та необхідністю формування структур між секторної взаємодії [39].

Щодо проєктування в соціальній сфері, то воно, на думку С.М. Бондаренка, “представляє собою створення прообразу соціального об'єкту, процесу, явища, технології, соціальних якостей і завжди направлено на внесення змін до соціального оточення людини” [10].

З огляду на викладене, соціальний проєкт – визначальний елемент соціального проєктування, найбільш складна форма соціальної дії. Процес здійснення проєкту передбачає здійснення нового, раніше неіснуючого, соціально значущого продукту, який є засобом вирішення соціальних проблем, труднощів, протиріч.

В Євразійському стандарті управління проєктами соціальний проєкт – це проєкт, що реалізується в різних сферах життєдіяльності держави і суспільства, результатом якого є зміна соціального суб'єкту, об'єкту, процесу або явища у бік найкращого варіанту майбутнього [27].

На думку Т. Безверхнюк, соціальний проєкт – це опис конкретної ситуації, котра може бути поліпшена засобами реалізації певної системи методів та послідовних кроків їх використання [6]. З точки зору державного управління, соціальний проєкт – це реформування системи соціального забезпечення, соціальний захист незабезпечених верств населення, подолання наслідків природних і соціальних потрясінь [6].

У державному управлінні соціальні проекти мають комплексний характер та використовуються для вирішення суспільних проблем. Реалізація соціальних проектів в державному управлінні спрямована на створення нових соціальних об'єктів або на перетворення вже існуючих, на формування взаємодії між суб'єктами державного управління та громадськістю, що забезпечує зв'язок державних інтересів та суспільних потреб.

Виходячи з цього, можна зробити висновок, що соціальний проект в державному управлінні – це комплексний план заходів, що передбачає вкладення інформаційних, фінансових, інтелектуальних, матеріальних, трудових, управлінських та інших ресурсів, які спрямовані на досягнення якісно нового соціального ефекту (підвищення якості життя населення, забезпечення зайнятості, розвитку галузей соціальної сфери, запобігання соціальним конфліктам тощо), і здійснюється в певний термін.

Тобто, соціальні проекти розробляються для задоволення потреб громадян або вирішення певних соціальних проблем шляхом зміни соціальної ситуації. При цьому не можна зводити СП лише до реалізації соціальних проектів, так як СП є ширшим поняттям, яке має на меті не просто створення та реалізацію проектів, а й якісне перетворення майбутнього.

У свою чергу, комплекс взаємопов'язаних проектів та організаційних змін, що здійснюються для досягнення стратегічних цілей та кінцевого продукту, формують соціальну програму (у перекладі із грецького означає оголошення, розпорядження). Тобто можна стверджувати, що програма складається з конкретних проектів, що в сукупності досягають стратегічної мети.

Перші соціальні програми були започатковані у Німеччині наприкінці ХІХ ст. У наш час державні соціальні програми діють у більшості країн світу, проте різняться за методами фінансування й управління, масштабами охоплення населення, кількістю та обсягом наданих пільг. Умовно їх поділяють на три основні напрями [1]: програми соціального добробуту та забезпечення (так звані програми підтримки доходів населення); соціально-демографічні програми; програми у сфері охорони здоров'я.

У багатьох країнах світу існують спеціальні програми боротьби з бідністю, які є певною комбінацією вищезазначених трьох.

У світовій економічній літературі розуміння сутності соціальних програм є дещо звуженим. Загалом вони розглядаються як програми перерозподілу доходів чи програми бюджетних витрат на соціальну сферу. Таке розуміння їхньої сутності передбачає надання соціальної допомоги завдяки перерозподілу доходів на користь малозабезпечених верств населення або гарантування соціального страхування для безробітних, хворих, інвалідів тощо. При цьому особливостями соціальних програм є: забезпечення необхідними фінансовими, організаційними, матеріально-технічними та іншими ресурсами; спрямованість на розв'язання певної соціальної проблеми; чітка орієнтація на кінцевий результат [1]. При цьому, Д.Безуглий [7] трактує соціальну програму як “систему взаємопов'язаних дій або заходів, спрямованих на досягнення певних результатів у соціальній сфері, забезпечену матеріальними та організаційними ресурсами”. Вона зазначає, що результатами реалізації програми є підвищення рівня чи якості життя певних груп населення.

Враховуючи вищевикладене, вважаємо, що під соціальною програмою слід розуміти сукупність конкретних проектів, що націлені на досягнення стратегічних цілей та вирішення певної соціальної проблеми. Відповідно соціальні програми варто розглядати як:

- 1) концепцію зростання соціального добробуту країни, де зазначено стратегічні суспільні пріоритети, етапи реалізації окреслених завдань, а також кількісні та якісні показники результативності діяльності виконавців програм. Такі концепції є основою для розроблення програмних документів держави;

- 2) спеціальні соціальні програми, де сформульовані завдання й соціальні критерії певного етапу розвитку суспільства, а також вказані конкретні цілі та їхня ієрархія, перелік послуг для задоволення соціальних потреб населення.

Узагальнена класифікація соціальних програм подана на рис. 1.5.

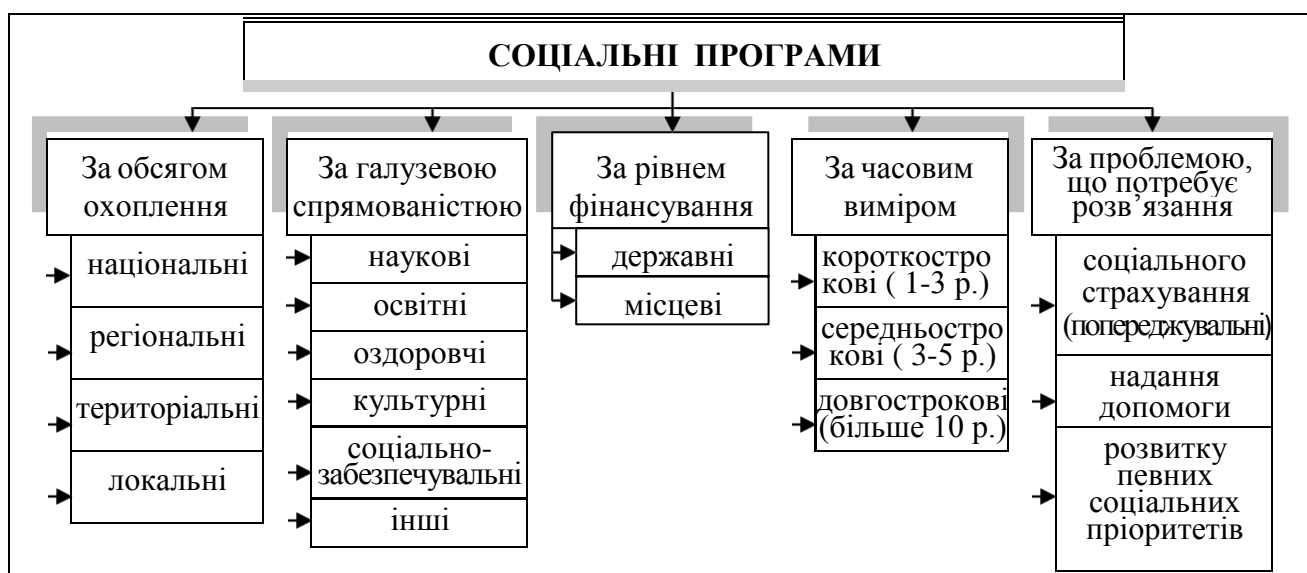


Рис. 1.5. Класифікація соціальних програм [узагальнено на основі [7]]

Об'єкти соціального проектування – системи, елементи, процеси організації соціальних зв'язків, взаємодій, що піддаються впливам суб'єктів проектування, а саме [28]:

– елементи, що піддаються організованому впливу, підсистеми й системи матеріального й духовного виробництв (засоби й предмети праці, духовна культура, соціальна діяльність тощо);

– людина як суспільний індивід і суб'єкт історичного процесу й соціальних відносин з його потребами, інтересами, ціннісними орієнтаціями, установками, соціальним статусом, престижем, ролями в системі відносин;

– елементи й підсистеми соціальної структури суспільства (трудові колективи, регіони, соціальні групи й т.ін.);

– різні суспільні відносини (політичні, ідеологічні, управлінські, естетичні, моральні, сімейно-побутові, міжособистісні);

– елементи способу життя (життєві позиції, способи життєдіяльності, якість і стиль життя й ін.).

На вибір предмета соціального проектування впливають суб'єктивні інтереси людей. У зв'язку з цим можна говорити про вплив суб'єктивних підстав на розвиток різновидів СП. Наявність суб'єктивних підстав соціального

проектування призводить до появи різних проектів вирішення однієї і тієї ж соціальної проблеми [48].

Зауважимо, що СП є моделлю соціальної дії. А, як відомо, практична реалізація цієї дії, повинна мати об'єктивні передумови, які роблять її необхідною і соціально значущою. З огляду на це, доцільно виділити такі передумови соціального проектування [6]:

1. Суспільна потреба в цілеспрямованій зміні та розвитку тих чи інших соціальних систем або соціальних об'єктів, їх властивостей або взаємовідносин.

2. Соціальна необхідність у подоланні стихійного розвитку соціальних процесів та забезпечення їх направленості в сферу задоволення соціальних потреб.

3. Потреба в реалізації соціальної творчості.

4. Соціальна необхідність у планомірному, передбачуваному, прогнозованому і керованому розвитку соціальних систем та процесів.

5. Потреба в створенні динамічних соціальних систем, які характеризуються збалансованістю відносин в середині самої системи і гармонізацією відносин з іншими системами.

6. Орієнтація на оптимальні форми буття соціальної системи, її ефективності, раціональності.

7. Соціальна потреба в реалізації конструктивного характеру соціальних процесів.

8. Соціальна потреба в зниженні рівня соціальної деструкції, невпорядкованості, неорганізованості, нестабільності.

Враховуючи вищевикладене, вважаємо, що до специфічних рис соціального проекту доцільно віднести:

1) витрати не спільномірні з доходами за величиною й формою прояву;

2) період від початку вкладень до моменту одержання ефекту відрізняється більшою тривалістю порівняно з вкладеннями у фізичні або фінансові активи;

3) соціальні інвестиційні проекти відрізняються високою чутливістю до часу (темпоральністю);

4) соціальні проекти мають властивість мультиплікації ефектів – у процесі інвестування відбувається інтерференція творчих і стабілізуючих вкладень, а під час одержання доходів – “накладення” інтернальних і екстернальних ефектів;

5) до реалізації проекту залучаються зовнішні ресурси і беруть безпосередню участь отримувачі соціальних благ;

6) має місце взаємодія мультипроектних або віртуальних команд, що реалізують різні заходи в межах однієї цільової програми.

З точки зору державного управління також виникає необхідність комплексності використання методів управління соціальними проектами з чіткою їх систематизацією. Враховуючи, послідовність процесів у соціальному проектуванні та специфіку методів на основі логіко-структурного підходу визначено сукупність методів соціального проектування на кожному його етапі, що забезпечиватимуть досягнення встановлених цілей та визначених завдань (табл. 1.2).

У процесі управління соціальними проектами в системі державного управління необхідно дотримуватися визнаних міжнародних стандартів і методологій управління проектами, зокрема [40]:

1) Project Management Body of Knowledge (PMBoK) – “Зведення понять і практичних вимог з управління проектами”, розроблений Інститутом управління проектами PMI (Project Management Institute);

2) International Competence Baseline (ICB) – “Зведення вимог до фахівців з керування проектами”, розроблений Міжнародною асоціацією з управління проектами IPMA (International Project Management Association).

Разом із цим зауважимо, що в процесі управління соціальними проектами в системі державного управління необхідно дотримуватися визнаних стандартів і методологій управління проектами, які мають поширення на міжнародному рівні, зокрема [40]:

Таблиця 1.2

## Систематизація методів управління соціальними проектами\*

	Етапи соціального проєктування	Методи управління	Результат
Підготовчий етап	1. Соціальний заказ 2. Збір інформації	Делфі, експертних оцінок, SWOT-аналіз	Дозволить дослідити потреби та інтереси населення, наявні відхилення існуючого стану від бажаного, виявлення проблеми
	3. Паспортизація об'єкту	Делфі, SWOT-аналіз	Виявлення об'єкту, відповідно до визначеної проблеми; його закріплення у відповідному документі у взаємозв'язку з його елементами, особливостями
	4. Визначення цілей та постановка завдань	Дорожніх карт, синектики, дерево цілей, SMART	Визначення цілей, як загальних, так і проміжних
Етап розробки	5. Вибір стратегії проєктної діяльності 6. Створення програми проєктної діяльності	Аналогії, асоціації, екстраполяції, мозкового штурму	Дозволить визначити можливі шляхи вирішення проблеми на основі дослідження вже існуючого розвитку процесів, об'єктів, явищ; дослідити існуючі практики визначення аналогічних проблем; перенесення вже існуючого досвіду на вітчизняну практику
	7. Прогнозування	Екстраполяції, моделювання	Передбачення розвитку подій; можливих тенденцій розвитку соціальних процесів, об'єктів, явищ
	8. Розробка на основі прогнозу варіантів майбутніх станів	Аналогії, асоціації, форсайт, сценарування, мозкового штурму	Дозволить розробити альтернативи подій на основі існуючого досвіду; а також розробити декілька варіантів, сценаріїв, альтернатив, ґрунтуючись на поглядах фахівців, що приймають участь у процесі проєктування, а також на об'єктивних критеріях розвитку подій
	9. Конструкт	Делфі, опитування, анкетування, мозкового штурму	Вибір найкращої альтернативи у зіставленні з поставленими цілями та завданнями, а також у зв'язку з аналітичним дослідженням наукової думки фахівців
	10. Проєктування системи	Сценарування, моделювання	Зв'язок обраної альтернативи з її особливостями, елементами
	11. Впровадження моделі	Пілотний проєкт	Реалізація моделі відповідно до обраної альтернативи
	12. Моніторинг та оцінювання	Делфі, опитування, план-результат, параметричний метод	Дозволить вчасно з'ясувати відповідність результатів (як проміжних, так і остаточних) до поставлених цілей та завдань, виявити можливі відхилення від плану, скорегувати даний процес

\*Джерело: узагальнено автором на основі [40]

1) Project Management Body of Knowledge (PMBOK) – “Зведення понять і практичних вимог з управління проектами”, США; 2) International Competence Baseline (ICB) – “Зведення вимог до фахівців з керування

проектами”, розроблений Міжнародною асоціацією з управління проектами IPMA (International Project Management Association).

Отже, технологія управління соціальними проектами представляє собою конструктивну, творчу, діяльність, сутність якої в єдиній своїй сукупності складають: виявлення проблем, цілепокладання, інструменталізація. Вона має слідувати науково-практичним визначеним цілям, алгоритмам, принципам та стратегіям.

## Висновки до розділу 1

1. Проаналізовано сутність соціального захисту та визначено його особливості в контексті системного підходу. Відзначено, що головним у діяльності “соціальної держави” є соціальний захист населення. У результаті соціальний захист населення запропоновано трактувати як динамічну систему законодавчо визначених економічних, соціальних, юридичних гарантій і прав, реалізація яких забезпечується державними соціальними інститутами та установами чи приватними організаціями у неформальний спосіб з метою формування оптимальних умов гарантування реальних можливостей реалізації різних соціальних верств і груп населення (передусім, соціально вразливих) своїх прав і свобод, котрі забезпечують матеріальний добробут. Доведено недоцільність ототожнення в науковому дискурсі таких понять як “соціальний захист” та “соціальне забезпечення”. При цьому основними складовими соціального захисту населення як системного утворення визначено такі: система соціального страхування; система соціальних послуг; державна система підтримки малозабезпечених громадян; система медичного страхування; програми підтримки вразливих груп населення.

2. З’ясовано теоретичні аспекти формування соціальної політики держави. Встановлено, що соціальна політика – явище суспільно-історичне. Адже вона з’являється з виникненням держави, спрямована на узгодження спільної діяльності людей та утвердження загальнодержавних пріоритетів і є

регулятором взаємовідносин соціальних структур і соціальних інститутів, а також суспільного та індивідуального життя людини. При цьому з'ясовано, що більшість учених дотримується системного, процесного, об'єктно-суб'єктного, організаційно-цільового та історичного підходу, окреслюючи сутність соціальної політики. Акцентовано увагу на тому, що сучасні доктрини соціальної політики базуються на принципах соціальної справедливості, демократії та захисту прав людини, серед них: соціальна демократія; лібералізм; соціалізм; зелена політика; фемінізм та ін. Обгрунтовано методи соціальної політики в сучасних умовах та її складові. Зроблено висновок, що моделі соціальної політики визначаються відповідно до соціально-економічних і політичних механізмів, які створюють і підтримують соціальні детермінанти, зокрема, ринок праці, освітню систему, політичні інститути, культурні та суспільні цінності.

3. Уточнено сутність, роль та види соціального проєктування в публічній сфері. Встановлено, що важливим елементом соціального проєктування в публічному управлінні є соціальний проєкт, який представляє собою комплексний план заходів, що передбачає вкладення інформаційних, фінансових, інтелектуальних, матеріальних, трудових, управлінських та інших ресурсів, які спрямовані на досягнення якісно нового соціального ефекту, і здійснюється в певний термін. З'ясовано, що управління проєктами – це не просто технологія, а нова філософія управління, яке має бути передбачуваним, логічним і керованим. Отже, управління соціальним проєктом – складний багатогранний управлінський процес реалізації певного проєкту на всіх його етапах, який складається з комплексу механізмів, дій, засобів, інструментів і здійснюється під впливом зовнішніх та внутрішніх ризиків, з урахуванням різноманітних відносин зовнішнього та внутрішнього характеру. Встановлено, що в основу управління соціальними проєктами покладено систему різноманітних методів, серед яких визначальними є такі: форсайт, метод Делфі, дорожніх карт, екстраполяції, метод аналогії, асоціації, мозкового штурму, пілотний проєкт тощо.

## РОЗДІЛ 2

### ДІАГНОСТИКА СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

#### 2.1. Стан та проблеми функціонування системи соціального захисту в Україні

Політика соціального захисту завжди відігравала визначальну роль не лише в суспільному розвитку, але й розвитку держави загалом. І навіть в умовах сучасної війни дана сфера наділена важливим значенням, оскільки значної уваги з боку держави вимагають вразливі суспільні групи. Водночас від ефективності політика соціального захисту залежить не тільки стійкість та збалансованість суспільного розвитку, але й рівень національної безпеки.

В Україні політика соціального захисту реалізується через такі напрями соціального забезпечення та соціальної допомоги, як матеріальне забезпечення економічно активного населення, пенсіонерів; матеріальна допомога сім'ям з дітьми; соціальна допомога найбільш незахищеним категоріям населення; надання компенсації, індексації та пільг населенню; соціальне обслуговування тощо.

24 лютого 2022 року розпочалося російське повномасштабне військове вторгнення на територію України. Напад розглядається міжнародними організаціями, включно з ООН [15] та Радою Європи [32], європейськими й не європейськими країнами, як порушення територіальної цілісності та суверенітету України. За даними Управління Верховного комісара ООН з прав людини, десятки мільйонів людей в Україні опинилися у “потенційній смертельній небезпеці” [15]. Адаже війна має різкі негативні наслідки для соціальної безпеки в Україні. Основні з них включають:

1. Втрату людського життя: війна призводить до загибелі тисяч громадян, включаючи військовослужбовців та мирних жителів. Це призводить до

безпекових проблем, включаючи втрату людського капіталу та експертних знань.

2. Фізична та психологічна травма: війна залишає позначку на житті індивідуумів, які пройшли конфлікт, як військовослужбовці, так і цивільні. Травми можуть включати фізичне ушкодження, посттравматичний стресовий розлад та інші психологічні проблеми.

3. Порушення прав людини: війна часто призводить до порушення прав людини, таких як убивства, насильство, тортури, насильство стосовно жінок, дітей та місцевого населення. Це створює безпекові загрози для усіх громадян.

4. Руйнування інфраструктури: війна призводить до руйнування міст, доріг, шкіл, лікарень та інших важливих соціальних та економічних об'єктів. Це погіршує якість життя громадян та може викликати гуманітарну кризу та соціальну нерівність.

5. Економічні проблеми: війна спричиняє економічні втрати, зниження інвестицій та зростання безробіття. Це призводить до зменшення доходу громадян і погіршення їх соціального статусу, а також до зменшення доступу до основних соціальних послуг та ін.

Усе це засвідчує, що війна має значний негативний вплив на соціальну безпеку в Україні і потребує мирного врегулювання та підтримки соціально-економічного розвитку країни.

Результатом погіршення соціальної безпеки в Україні стало [55]:

– зростання навантаження на систему соціальної підтримки та соціального страхування населення через постійне збільшення кількості громадян, які потребують отримання соціальних, реабілітаційних послуг та виплат при одночасному зменшенні надходжень до державного, місцевого бюджетів та фондів загальнообов'язкового пенсійного та соціального страхування;

– ускладнення верифікації інформації щодо фактичної кількості як дорослих, так і дітей, які потребують соціального захисту та підтримки;

– руйнування об'єктів соціальної інфраструктури, втрата доступу до особистих справ бенефіціарів соціальної підтримки;

- спеціалісти сфери соціальної підтримки населення також стають вимушеними переселенцями, що впливає на обслуговування населення;
- система соціальної підтримки не встигає адаптуватися до значних міграційних рухів громадян, зміною активної лінії ведення бойових дій та зміни переліку тимчасово окупованих територій, що, серед іншого, ускладнює здійснення соціальних, страхових та пенсійних виплат громадянам. ;
- емоційний розпач громадян від нерозуміння своїх соціальних прав та зобов'язань під час війни;
- недостатнє покриття громад мережею закладів, які надають соціальні, реабілітаційні послуги під час війни, особливо на територіях масового перебування переселенців;
- унеможливлення отримання громадянами України, які проживають у зоні активних бойових дій чи біля неї, на тимчасово непідконтрольних територіях України, належних їм виплат та соціальних послуг;
- поглиблення вразливості маломобільних груп населення від початку війни.

Отже, належне функціонування системи соціального захисту та підтримка постраждалих від війни осіб постало одним з викликів для України в умовах надзвичайно складної економічної ситуації, спричиненою збройною агресією Росії.

Слід зазначити, що в мирний довоєнний час (станом на 01.01.2022 р.) у системі соціального захисту населення в Україні функціонувало: 282 будинки-інтернати для громадян похилого віку, осіб з інвалідністю та дітей з інвалідністю, психоневрологічних інтернатів, де проживало 43,3 тис. осіб, у тому числі 1,5 тис. осіб діти; 369 територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг) і 618 центрів надання соціальних послуг, якими обслуговувалося понад 879,3 тис. осіб; 260 центрів соціальних служб; 73 заклади для бездомних осіб (з них 61 заклад комунальної форми власності), в яких протягом 2021 р. перебувало на обслуговуванні 32,6 тис. осіб, у тому числі: 25 будинків (відділень) нічного перебування, потужністю 1,0 тис.

ліжко-місць; 16 центрів (відділень) реінтеграції; 7 відділень соціальних готелів, потужністю 155 ліжко-місць; 63 центри (відділення) обліку бездомних осіб; 15 спеціалізованих установ для звільнених осіб; 56 закладів соціальної підтримки сімей, дітей та молоді (соціальні центри матері та дитини, соціальні гуртожитки для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, центри соціально-психологічної допомоги) [14].

Наразі, дуже багато закладів соціального захисту населення, які знаходяться на підконтрольній Україні території (Донецька, Київська, Харківська, Чернігівська області та місто Київ), зазнали різного ступеню руйнувань, спричинених проведенням бойових дій на території України.

На думку більшості експертів, на початку війни в Україні перед вітчизняною системою соціального захисту постало фактично два основних завдання:

1) підтримання передбачених чинним законодавством соціальних виплат, допомог та пенсій, забезпечення надання соціальних послуг;

2) надання підтримки внутрішньо переміщеним особам та особам, які постраждали від збройної агресії. За даними Міжнародної організації з міграції, станом на 1 вересня 2022 року 6,9 млн. осіб стали внутрішньо переміщеними. Більшість із них вперше опинилися в таких умовах і зараз їм необхідно зрозуміти, які права вони мають і яку допомогу можуть отримати [11]. Таким громадянам за новим місцем їх перебування, необхідно надавати послуги, а саме: консультування, надання притулку, догляд, підтримане проживання, короткотермінове проживання, натуральна допомога, транспортні послуги тощо.

На сьогодні соціальна допомога і захист у період війни, окрім вищезгаданих, більше пов'язані з домінуванням проблем підтримки сімей захисників, хворих і поранених, з працевлаштування інвалідів, з питаннями піклування про дітей-сиріт та іншими проблемами воєнного часу. Соціальна допомога та соціальна реабілітація поранених – ще один комплекс проблем у цей період. Потік поранених вимагає термінових заходів не тільки з їх евакуації, але й реабілітації.

Не є зрозумілою політика держави щодо фінансування/евакуації закладів перебування чи постійного проживання дітей, осіб з інвалідністю, осіб літнього віку тощо. Питання викликає також обмеження періоду надання міжнародними організаціями грошової допомоги (як правило 3 місяцями).

За даними Мінсоцполітики, за перші півроку війни попит на соціальні послуги зріс у 2-4 рази після впровадження воєнного стану. Видатки місцевих бюджетів на соціальну сферу складали від 3% до 13%. Водночас кількість наданих соціальних послуг прямо не корелює з обсягом соціальних видатків на душу населення в регіоні. Це пов'язано з тим, що переважна частка соціальних видатків спрямовується на заробітну плату – від 79% до 98% від загальної суми. На організацію та надання соціальних послуг спрямовується в середньому менше 10% соціальних видатків. Як зазначили в самому Мінсоцполітики – це є сигналом для запровадження змін в політиці розбудови системи надання соціальних послуг [71].

З весь період війни все більше загострюється питання забезпечення ВПО та осіб, які постраждали від збройної агресії Росії, належним постійним чи тимчасовим житлом. Питання забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб з тимчасово окупованих територій Донецької, Луганської областей та Криму гостро поставали перед українським урядом фактично з 2014 року. Незважаючи на численні програми фінансування, кредитування, надання тимчасового та соціального житла, компенсаційні ініціативи уряду щодо пошкодженого та зруйнованого житла, вжиті державою заходи та позитивні кроки, всього цього було явно недостатньо для вирішення проблеми, як і виділених коштів, внаслідок великої кількості осіб, які таке житло потребували.

Втім, вже після кількох місяців війни очевидною виявляється об'єктивна неможливість забезпечення мільйонів вимушених переселенців житлом, навіть кризовим і тимчасовим, особливо в осінньо-зимовий період. Україна не зможе наразі самостійно вирішити це питання без активного залучення міжнародних організацій та міжнародних партнерів як у фінансовому, технічному, так інших аспектах.

Отже, ми підтримуємо позицію Бражко О., який зазначає, що “на сьогодні, у зв’язку з військовою агресією Росії проти України, з реорганізацією соціально-економічного механізму господарювання, зі значним спадом виробництва, перед країною постало непросте завдання щодо задоволення всіх соціальних потреб населення при гострому дефіциті ресурсів. В умовах становлення та розвитку державності соціально-економічні проблеми вимагають від органів державного управління якісно нових підходів та рішучих неординарних дій для гарантування соціальної захищеності всім верствам населення” [12].

Дійсно, соціальний захист – другий за важливістю бюджетний пріоритет після видатків на оборону. Країна зіткнулася з небаченими раніше викликами соціального характеру, а внутрішня міграція ускладнює планування та повноцінне виконання соціальних видатків. Щомісяця в умовах воєнного стану в Україні на соціальне забезпечення (виплату пенсій, допомоги, стипендій) з держбюджету спрямовували близько 21% загального обсягу видатків [60]. Водночас, на ці потреби можна використовувати допомогу, яку нам надають міжнародні партнери.

За період повномасштабної війни в Україну надійшло 480,3 млрд грн грантів, які дозволили профінансувати соціальну допомогу, заробітні плати працівників держсектору, допомогу ВПО, медичні послуги та ін. Також на ці потреби спрямовувались позики, залучені Урядом (загальна сума фінансування державного бюджету у 2022 році сягнула 1,2 трлн грн, з яких 564,2 млрд грн надійшли у формі зовнішніх кредитів та 666,9 млрд грн від розміщення ОВДП).

На кінець 2022 року в Україні кількість ВПО досягла 5,9 млн, із яких 1,8 млн осіб отримують допомогу. За час повномасштабної війни на допомогу ВПО спрямовано 57 млрд грн. Крім того, за програмою “Прихисток” понад 4 млн власників житла, які розмістили у себе ВПО, отримали компенсації на покриття вартості житлово-комунальних послуг на загальну суму 900 млн грн. [17].

Загалом з 24 лютого по 1 грудня 2022 року на соціальні виплати з державного бюджету спрямовано 396,4 млрд грн. [17].

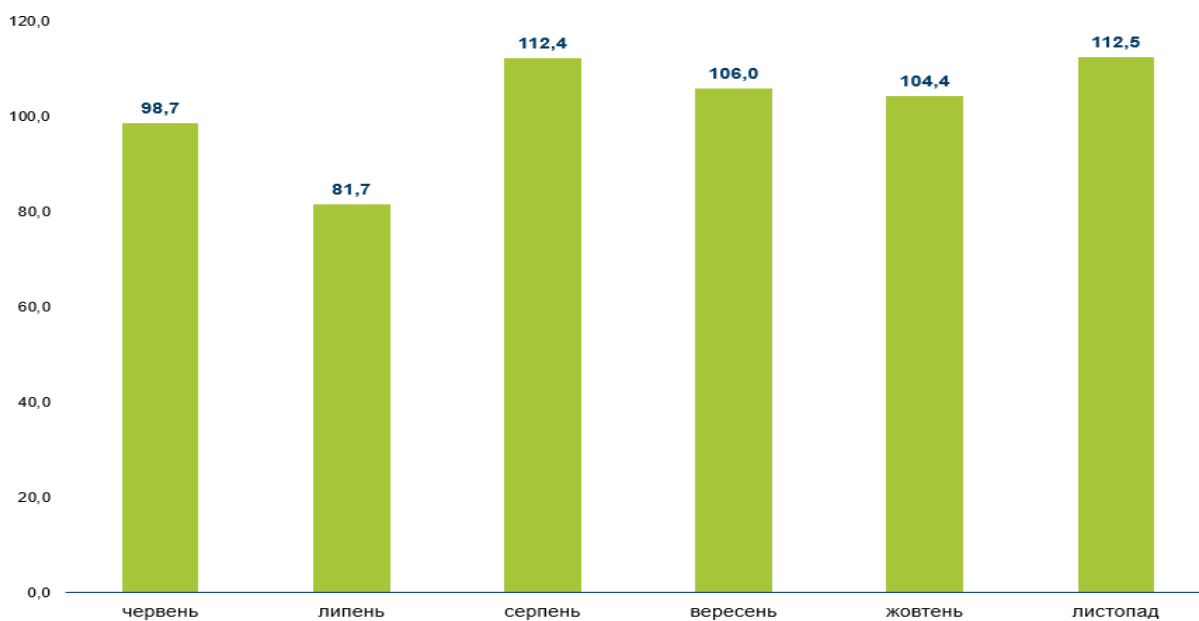


Рис. 2.1. Структура видатків держбюджету України на соціальний захист (з 24 лютого по 1 грудня 2022 року), млрд грн. [17]

Найбільшу частку в структурі видатків на соціальне забезпечення займає трансферт Пенсійному фонду. На другому місці соцвидатки, пов'язані з виплатою державних соціальних допомог, зокрема сім'ям з дітьми. Доволі суттєву частку (кожна четверта гривня) займають видатки на надання пільг і субсидій на оплату ЖК послуг [35].

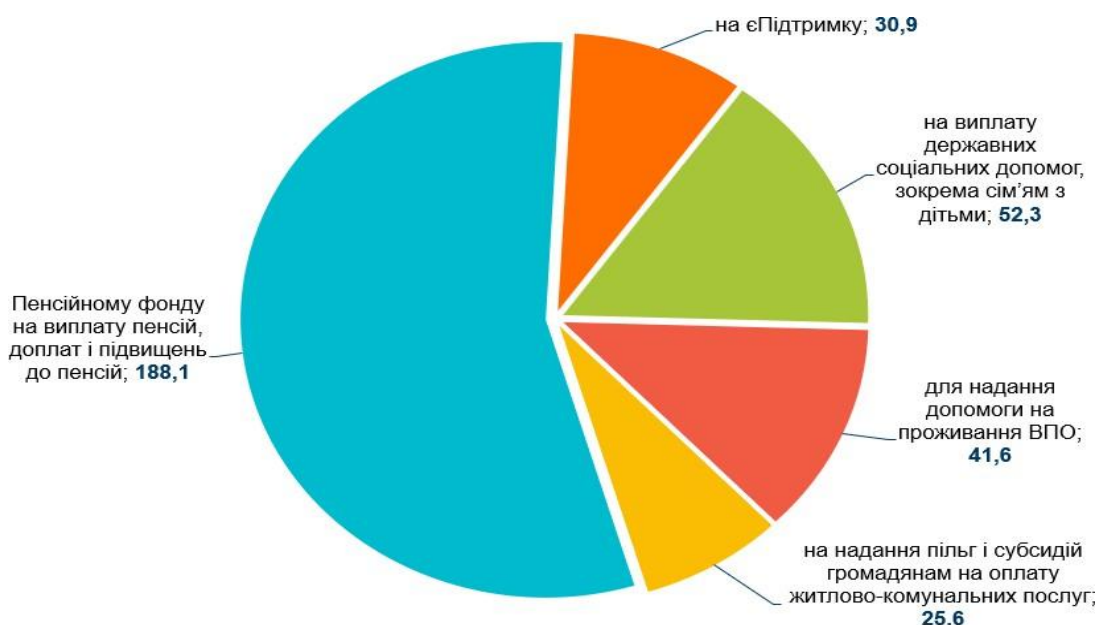


Рис. 2.2. Структура видатків на соціальне забезпечення в Україні (з 24 лютого по 1 грудня 2022 року), млрд грн. [17]

Для порівняння у 2021 році лівову частку теж займав соціальний захист пенсіонерів (щоправда за січень-листопад 2022 року ця частка була меншою на 8 в.п.). Частки інших складових соціальних видатків минулого року також були схожими, за винятком адресної допомоги переселенцям, яка за січень-листопад 2022 року була більшою у 17 разів, ніж такі ж видатки за аналогічний період минулого року.

Через високу кількість ВПО стрімко вирости й видатки на їхню підтримку. Так, лише на надання допомоги на проживання ВПО було спрямовано 41,6 млрд грн.

Таким чином, ефективне реагування на сучасні виклики та загрози потребують відповідної трансформації державної соціальної політики в Україні, яка забезпечить скоординовану, законодавчо регламентовану діяльність її суб'єктів, спрямовану на соціальний захист населення в умовах воєнного стану в країні. Державна політика соціального захисту населення в умовах воєнного стану має також всебічно сприяти забезпеченню обороноздатності та економічного розвитку країни та подальшої повоєнної її відбудови, що й буде предметом подальших наукових досліджень у параграфі 2.3.

## 2.2. Інституційне забезпечення вітчизняної системи соціального захисту населення

Соціальний захист в Україні забезпечується різними інституційними механізмами, включаючи законодавство, державні органи, соціальні служби та інші інститути.

Згідно чинного законодавства основні інституції у сфері соціального захисту в Україні виконують:

1. Міністерство соціальної політики – головний орган виконавчої влади, відповідальний за формування та реалізацію державної політики у сфері соціального захисту. Міністерство соціальної політики має на меті забезпечення гідної якості життя для всіх громадян України, підтримку

уразливих категорій населення, захист прав та інтересів дітей, особливо потребує соціального обслуговування, створення та підтримки соціальної інклюзії усіх громадян;

2. Національна соціальна сервісна служба України – Центральний орган виконавчої влади, який через Міністерство соціальної політики реалізовує державну політику соціального захисту населення. Основними функціями Нацсоцслужби є: забезпечення соціального захисту населення і захисту прав дітей, здійснення відповідного контролю під час надання соціальної підтримки населенню, а також координація дій органів влади і органів місцевого самоврядування щодо проведення соціальної роботи, надання базових соціальних послуг і соціальної підтримки потребуючим жителям територіальних громад [58].

3. Пенсійний фонд України – установа, що виконує пенсійне забезпечення населення, збирає і розподіляє пенсійні внески та виплачує пенсії;

4. Державна служба зайнятості – орган, який забезпечує працевлаштування безробітних та надає соціальну допомогу в безробітній сім'ї;

5. Міністерство охорони здоров'я – відповідає за організацію та фінансування медичної допомоги населенню;

6. Міністерство у справах ветеранів – орган, що відповідає за соціальну, медичну та матеріальну підтримку ветеранів війни та інших категорій осіб;

7. Міністерство соціальної політики Автономної Республіки Крим – орган, що відповідає за соціальну політику в Автономній Республіці Крим;

8. Територіальні органи соціального захисту населення – місцеві організації, які забезпечують доступ населення до соціальних послуг та допомоги. Ці інституції є основними ланками у системі соціального захисту в Україні та забезпечують забезпечення соціальних прав та допомогу різним категоріям населення.

Отже, саме в державних органах, зокрема у Міністерстві соціальної політики України, зосереджено основні функції з реалізації політики соціального захисту. Вони здійснюють контроль за дотриманням соціальних

прав громадян, розробляють та впроваджують різні соціальні програми та проєкти. Також в Україні працюють соціальні служби, які надають допомогу тим, хто перебуває у складних життєвих ситуаціях. Це може бути матеріальна допомога, медична або психологічна підтримка, соціальне реабілітування та інші види допомоги.

Національна академія наук України, Медична академія наук України та інші наукові установи проводять дослідження та аналізують стан соціального захисту в країні, що дає змогу розробляти ефективніші програми та політику в цій галузі.

Надалі більш детально проаналізуємо нормативно-правове забезпечення системи соціального захисту в Україні.

Нормативно-правове забезпечення соціального захисту в Україні здійснюється через ряд законодавчих актів та програм, які регулюють соціальне страхування, надання соціальної допомоги, пенсійну систему та інші соціальні заходи. Основними правовими актами, як відзначено вище, що регулюють соціальний захист в Україні, є:

– Конституція України, яка гарантує право на соціальний захист і встановлює загальні принципи соціальної політики. Так, у статті 46 визначено, що в Україні “Кожен має право на соціальний захист. Держава гарантує громадянам у старості, в разі хвороби, втрати працездатності, безробіття та інших обставинх соціальний захист пенсійним забезпеченням, страховими виплатами, допомогою колективного та індивідуального характеру” [37]. Разом із цим Конституція України містить ряд інших положень щодо соціального захисту громадян (ст.ст. 47-50) [37]. Ці положення Конституції України гарантують громадянам соціальний захист, належні умови праці, підтримку в разі безробіття та здоров'я. Однак, реалізація цих прав може залежати від ефективності соціальної політики держави;

– Закон України “Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування” [56] визначає правові основи соціального страхування, зокрема

обов'язкове соціальне страхування у випадку тимчасової втрати працездатності або втрати годувальника”;

– Закон України “Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування” [57] встановлює правові засади пенсійної системи, включаючи правила визначення та надання пенсій;

– Закон України “Про соціальні послуги” [60] регулює питання надання соціальних послуг, забезпечення допомоги та підтримки уразливих верств населення, включаючи дітей, осіб з інвалідністю, пожилого віку тощо;

– Закон України “Про соціальний захист осіб з інвалідністю в Україні” визначає правові основи соціального захисту осіб з інвалідністю, включаючи надання пільг, соціальних послуг та інших форм підтримки;

– Концепція реалізації державної політики щодо соціального захисту населення та захисту прав дітей (схвалена КМУ від 26 серпня 2020 року). Основною метою Концепції є визначення та впровадження ефективної моделі взаємодії між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування для реалізації державної політики соціального захисту населення та захисту прав дітей із забезпеченням сервісного підходу до надання соціальних послуг та дотриманням принципу їх максимальної доступності для споживачів, а також здійснення державного контролю за дотриманням вимог законодавства у зазначеній сфері [61];

– Державні стратегії, що визначають окремі аспекти соціального захисту населення: Стратегія людського розвитку; Національна стратегія у сфері прав людини Національна економічна стратегія на період до 20230 року ; Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки; Стратегія цифрової трансформації соціальної сфери; Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року ; Стратегія інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження середньострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2024 року; Стратегія розвитку Державної служби зайнятості на 2022-2024 роки; Стратегія реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 роки. Не менш

важливим програмним документом, який визначає реалізацію державної політики соціального захисту населення в Україні, є проєкт Стратегії розвитку системи соціальних послуг в Україні на період 2021–2025 рр., який ще не ухвалений;

– Програми соціального захисту, розроблені урядом України, визначають пріоритети та стратегію розвитку соціальної сфери, а також передбачають механізми фінансування соціальних програм та проєктів та ін. Наприклад, Програма діяльності Уряду України, Програма економічних реформ, Програма становлення та розвитку системи соціального захисту населення та інші. При цьому, вже сьогодні Україна має ряд державних програм з питань соціального захисту, які безпосередньо спрямовані на підтримку різних категорій населення, серед них:

а) Програма державної соціальної допомоги сім'ям з дітьми. Ця програма надає матеріальну допомогу сім'ям з дітьми, зокрема одноразову допомогу при народженні дитини, допомогу на догляд за дитиною до 3-х років, а також молодшому шкільному віку;

б) Програма соціальної допомоги особам із обмеженими можливостями. Ця програма спрямована на забезпечення соціальної підтримки людям із фізичними, психічними або інтелектуальними обмеженнями, включаючи надання медичної, реабілітаційної та соціальної допомоги;

в) Програма соціального житлового забезпечення. Ця програма передбачає надання житлової допомоги особам, які перебувають у складних житлових умовах або не мають власного житла. Це може бути надання субсидій на оплату житлово-комунальних послуг, надання соціального житла або відшкодування частини вартості оренди житла;

г) Програма державної пенсійної допомоги. Ця програма передбачає надання пенсій як основного джерела доходів громадянам, які досягли пенсійного віку або мають право на інвалідність;

д) Програма допомоги безробітним. Ця програма передбачає надання допомоги особам, які не мають роботи або перебувають у пошуку роботи.

Допомога може включати фінансову підтримку, професійне навчання та посередництво в працевлаштуванні.

Всі вищезгадані правові акти та програми спрямовані на забезпечення соціального захисту усіх громадян України, зокрема захисту прав працівників, матерів, дітей, осіб з інвалідністю та пенсіонерів.

Водночас зауважимо, що соціальний захист в Україні, як відзначено в параграфі 2.1, реалізується через матеріальне забезпечення економічно активного населення (шляхом соціального страхування); пенсійне забезпечення; соціальну допомогу найбільш вразливим категоріям; матеріальну допомогу сім'ям з дітьми; компенсації, індексації та пільги населенню; соціальне обслуговування тощо. Таким чином, соціальний захист здійснюється за допомогою соціального забезпечення та соціальної допомоги.

Інституційно-функціональна система фінансового забезпечення соціального захисту населення в Україні представлена на рис. 2.3.

Загалом фінансове забезпечення соціального захисту громадян має багатоканальну структуру, яка складається з коштів державного та місцевих бюджетів, державних та недержавних соціальних фондів, суб'єктів господарювання різних форм власності та добродійних (благодійних) фондів і здійснюється шляхом перерозподілу частини вартості валового внутрішнього продукту на основі соціальної солідарності, що передбачає взаємну допомогу всіх учасників системи соціального захисту. Така взаємодопомога реалізується у вигляді перерозподілу коштів між різними соціально-економічними та соціально-демографічними групами населення [68].

Отже, Україна має багато проблем у сфері нормативно-правового регулювання системи соціального захисту. Основні з них включають такі:

- 1) недостатня та нестабільна законодавча база: Україна потребує комплексного НПА, який би врегулював всі напрями соціального захисту. Наразі, законодавство щодо соціального захисту розрізнене та несистематичне;

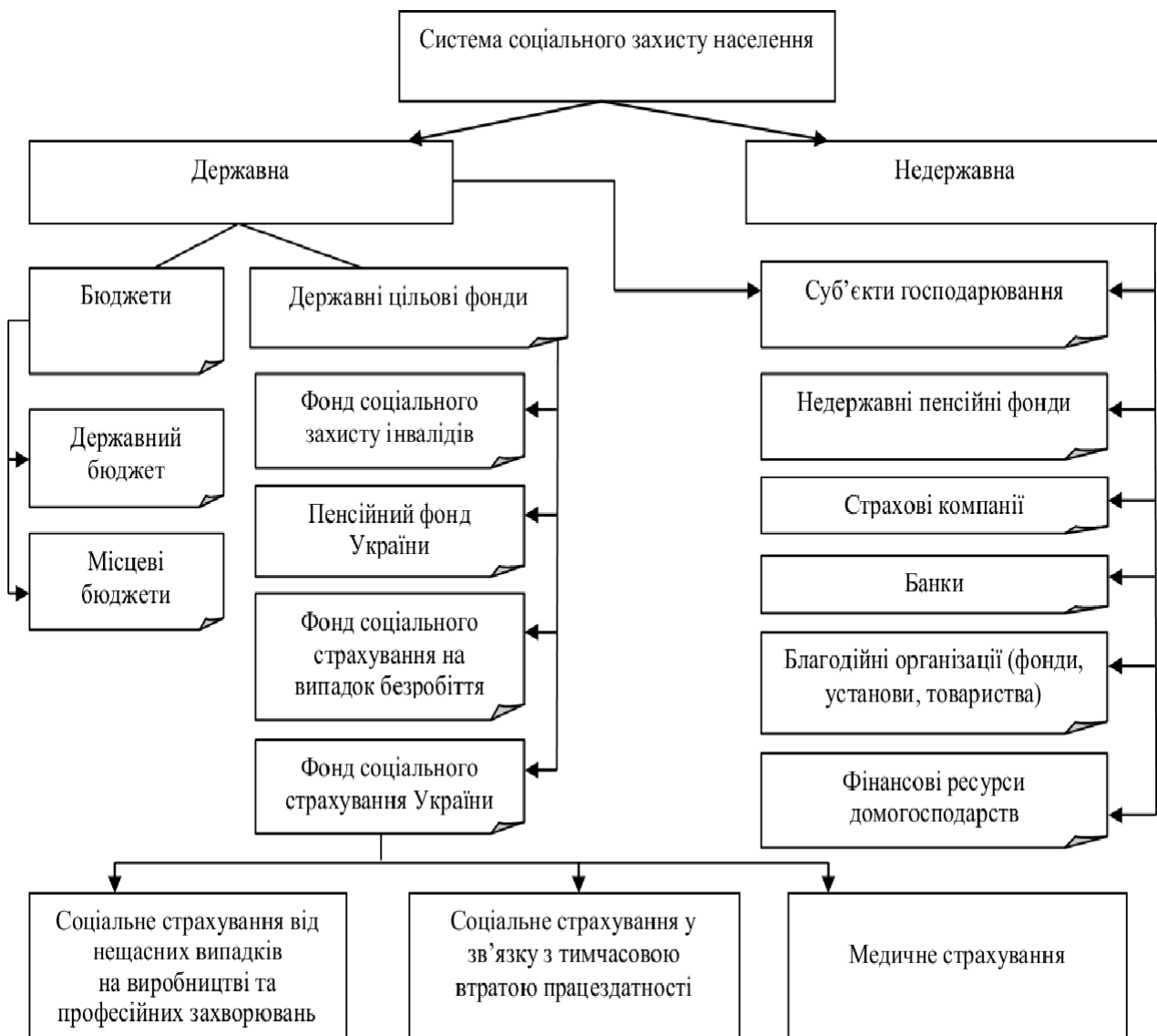


Рис. 2.3. Інституційно-функціональна система фінансового забезпечення соціального захисту населення в Україні [68]

2) низький рівень забезпеченості соціального захисту: багато громадян України не отримують обмежене фінансування від держави для задоволення базових потреб. Пенсії, допомоги та інші соціальні виплати нерідко є недостатніми для гідного існування;

3) корупція: в українському соціальному захисті поширена корупція, яка призводить до незаконного отримання соціальних виплат тими, хто не має на це права. Це призводить до втрати ресурсів і неврегульованих ситуацій для людей, які дійсно потребують допомоги;

4) невідповідність та невпровадження міжнародних стандартів: Уряд не завжди ефективно впроваджує нові стандарти соціального захисту, такі як міжнародні договори, що сприяють підвищенню якості соціального захисту. Це призводить до незручностей для громадян і порушує їхні права;

5) біржові механізми медичного соціального страхування: система соціального страхування у сфері охорони здоров'я в Україні поки що не є досконалою та розвиненою. Конкуренція між медичними установами та недостатня координація управління призводять до пролонгування проблем медичного обслуговування населення;

б) втручання політики у процес розподілу соціальних виплат: часто політичний фактор впливає на процес розподілу соціальних виплат, що призводить до невідповідності ідеї соціального захисту та непрозорих розподілів. Ці проблеми не тільки погіршують якість життя громадян, але й порушують їхні конституційні права.

З огляду на викладене, ми погоджуємося, що “нормативно-правове регулювання соціального захисту в Україні характеризується певним дуалізмом – спостерігається співіснування радянського (соціальне забезпечення, пільги, соціальні та компенсаційні виплати) і новітнього європейського підходу (соціальні послуги, соціальна робота, житлові субсидії). Більшість конституційних соціальних стандартів залишаються деклараціями через застарілість і неефективність чинних механізмів соцзахисту, низьку адресність, зрівняльний характер і невідповідність системи соціального захисту реальним потребам українського суспільства, неефективність і непрозорість системи бюджетного фінансування соціальних видатків держави, дискусійність прямої дії конституційних норм щодо соціальних прав” [36].

Не викликає сумніву, що система соціального захисту розбудовується та реалізується на національному рівні відповідно до структури і ресурсів самої держави, хоча і за допомогою створення дієвих механізмів на підставі узагальнення провідного міжнародного досвіду та з використанням можливостей міжнародного співробітництва. Різноманіття міжнародних

стандартів соціального захисту дає державі змогу формувати й удосконалювати національну систему соціального забезпечення з урахуванням тих із них, яким відповідають економічні, політичні, демографічні та інші умови певної країни

Нагадаємо, що на сьогодні найбільш відомими міжнародними стандартами у цій сфері є: Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права; Міжнародна конвенція про права дитини; Міжнародний кодекс соціального захисту; Конвенція Міжнародної організації праці про мінімальні норми соціального захисту. Додатково, існують різні резолюції, рекомендації та декларації, видані ООН та іншими міжнародними організаціями, які регулюють різні аспекти соціального захисту, такі як соціальне страхування, мінімальний рівень соціальних послуг, захист прав працівників тощо.

Після вступу до Ради Європи 09 листопада 1995 року Україна ратифікувала Європейську конвенцію з прав людини [25] у 1997 році та Європейську соціальну хартію [26] переглянута 21 грудня 2006 року, прийнявши 76 із 98 пунктів Європейської соціальної хартії. Не було прийнято систему колективних скарг, запроваджену Додатковим протоколом до Європейської соціальної хартії про систему колективного оскарження. У період з 2008 по 2022 рік Україна подала 13 звітів про імплементацію Європейської соціальної хартії [70].

Таким чином, можемо стверджувати, що в Україні існує національна система соціального захисту, яка відповідає сучасним викликам сьогодення, базується на нормах Конституції України, у якій задекларовано курс на побудову соціальної правової держави, а також гарантує у нормативно-правовому порядку реалізацію права на соціальне забезпечення та захист, яке є одним із найважливіших конституційних прав громадян. Зокрема, в державі функціонує широкий спектр інституцій, які повинні здійснювати функції щодо соціального захисту та соціального забезпечення усіх верств населення.

### 2.3. Специфіка державного регулювання системи соціального захисту населення в умовах воєнного стану

У праві Ради Європи Європейська соціальна хартія (переглянута) гарантує право на соціальний захист у багатьох своїх положеннях, зокрема, встановлюючи право на соціальне забезпечення у статті 12, право на соціальну та медичну допомогу у статті 13, право користуватися послугами соціального забезпечення у статті 14, право працюючих жінок на охорону материнства у статті 8, право сім'ї на соціальний, правовий та економічний захист у статті 16, право дітей та підлітків на соціальний, правовий та економічний захист у статті 17 і право на захист від бідності та соціального відчуження у статті 30. Зазначені положення вимагають позитивних дій з боку держави як за часів миру і процвітання, так і за часів збройних конфліктів і воєн [70].

Проте, як засвідчує практика, кардинальних змін чи нововведень у системі соціального захисту в Україні впроваджено не було, за виключенням трансформації щомісячної адресної допомоги ВПО на допомогу на проживання і фактичне скасування критеріїв її отримання, які діяли раніше. Було успішно та оперативно внесено зміни до національного законодавства стосовно продовження отримання тих соціальних виплат, допомоги, пільг, які були призначені раніше та можливості продовжити деякі медичні документи, як то підтвердження групи інвалідності.

Зокрема, після 24 лютого 2022 року стало зрозуміло, що часу на виконання всіх формальних процедур немає, і Міністерство соціальної політики ще на початку березня 2022 року розробило рекомендації щодо організації надання соціальних послуг в умовах воєнного стану. У них йшлося про спрощення та оптимізацію процедури надання окремих соцпослуг [29].

З огляду на це, Президентом України 26 квітня 2022 року було підписано прийнятий Верховною Радою України 14 квітня 2022 року Закон України "Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її

місцевостях” [54], яким вносяться зміни до законів України “Про соціальні послуги”, “Про правовий режим воєнного стану”, зокрема:

- визначається середньомісячний сукупний дохід громадян з урахуванням попереднього кварталу, що передує місяцю, який передує місяцю звернення, а не шести останніх місяців, як це було передбачено раніше;

- розширюються повноваження обласних, Київської міської державних адміністрацій, виконавчих органів сільських, селищних, міських рад шляхом надання їм можливості визначати особливості прийняття рішення про надання соціальних послуг у разі введення на території України надзвичайного або воєнного стану;

- надається право приймати рішення про надання соціальних послуг екстрено (кризово) безпосередньо надавачам соціальних послуг, що забезпечить негайне надання допомоги людям;

- встановлюється, що соціальні послуги, надані під час дії воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях надавачами соціальних послуг державної/комунальної форми власності (надання притулку, догляд, підтримане проживання, натуральна допомога, транспортні послуги тощо), особам із числа внутрішньо переміщених осіб за новим місцем їх проживання / перебування, які опинилися у складних життєвих обставинах через шкоду, завдану бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією, фінансуються у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України [17].

На наше переконання, прийняття даного Закону є доволі важливим, оскільки сприяє більш ефективному та оперативному наданню усіх соціальних послуг потерпілому населенню в сучасних умовах війни в Україні.

Варто зазначити, що попри активні військові дії в Україні безперервно виплачуються усі види соціальної допомоги, оскільки законодавством передбачена їх виплата продовж дії воєнного стану в країні і 1 місяця після оголошення закінчення війни. Це, насамперед, такі види соціальної допомоги [47]:

- допомога малозабезпеченим сім'ям;
- допомоги на дітей одиницями матерям;

- допомоги на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування;
- допомоги на дітей, хворих на тяжкі хвороби, яким не встановлено інвалідність; – щомісячної грошової допомоги особі, яка проживає разом з особою з інвалідністю I чи II групи внаслідок психічного розладу;
- тимчасової державної допомоги дітям, батьки, яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце проживання їх невідоме; щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг;
- тимчасової державної соціальної допомоги непрацюючій особі, яка досягла загального пенсійного віку, але не набула права на пенсійну виплату.

Крім того, українському уряду вдалося вибудувати систему розподілення міжнародної допомоги постраждалим особам з метою максимального охоплення уразливих категорій населення по всіх регіонах та обмежити можливість отримання допомоги тільки в одному агентстві ООН. Незважаючи на певні дублювання та неузгодженості критеріїв та категорій отримувачів, така координація відбувається уперше.

З метою максимального поширення інформації для постраждалих від війни осіб розроблено унікальну електронну платформу “єДопомога”, що вже надає можливість отримання майже повного комплексу інформації та порад з питань соціальної допомоги, а також її оформлення та подачі заявки на отримання. Тобто, можна відзначити продовження курсу діджиталізації країни, навіть під час війни.

Втім, велика кількість питань залишається. Зокрема, виникають ситуації з відмовою ПФУ у виплаті пенсій особам на тимчасово окупованих територіях АРК, незважаючи на прийняте раніше законодавство та судову практику. Так само постають питання продовження отримання громадянами пенсій та соціальних виплат за кордоном.

Слід констатувати, що для ВПО та людей, які постраждали від війни розроблені методичні рекомендації – Інструкції для ВПО: про права, допомогу

та соціальний захист [71]. У матеріалі зібрана законодавча база, вказані права, які мають внутрішньо переміщені українці, а також покрокові інструкції, як отримати допомогу для ВПО, дітей, осіб з інвалідністю. У методичних рекомендаціях зазначено: яка допомога від держави передбачена для ВПО та як її отримати; – права ВПО на медичну допомогу, освіту, роботу тощо; як можуть отримати державну допомогу українці, котрі постраждали від війни; як отримати тимчасове житло або подати заяву про пошкоджене майно; про соціальний захист для дітей, які постраждали від війни; як зареєструвати шлюб, новонароджених в умовах воєнного стану [71].

Найбільшої уваги та захисту з боку держави потребують уразливі категорії осіб, які часто не можуть самостійно без супроводу та допомоги переселитися у більш безпечні райони чи виїхати за кордон. Тому, питання евакуації гостро поставало у перші місяці війни та може виникати у будь-який момент залежно від ситуації на фронті та забезпечення електроенергією та теплом відповідних районів чи окремих закладів. Держава несе відповідальність за забезпечення всіх осіб, які знаходяться в державних закладах, таких як будинки для літніх осіб, дитячі будинки, інтернати тощо; держава має нести відповідальність за вчасну їхню евакуацію, забезпечення всім необхідним. За твердженнями волонтерів та правозахисників відповідальність за евакуацію закладів фактично покладено на місцеві органи влади, які мають дуже обмежені можливості, а не евакуйованими на кінець березня 2022 року залишалися близько 6 000 закладів [70]. Таким чином, право на житло буде залишатися одним з найбільш проблемних щодо його реалізації за сучасних умов та потребуватиме спільних активних дій України разом з міжнародними партнерами.

Що стосується осіб похилого віку, з метою поліпшення їх соціального захисту, протягом останніх років прийнято низку законів, спрямованих на уніфікацію умов пенсійного забезпечення та систематизацію відповідних правил. З метою удосконалення чинної солідарної системи проведено пенсійну реформу, якою запроваджено єдині підходи до пенсійного забезпечення

відповідно до Закону України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування”. Також запроваджено щорічну індексацію пенсій, що дало змогу зробити автоматичний перерахунок пенсій [11].

Зокрема, громадяни, які проживають на тимчасово окупованих територіях України, також отримують пенсії, соціальні підтримки через уповноважені банки або АТ “Укрпошта”. Разом з тим, на період дії воєнного стану, на деокупованих територіях, доцільно було б надати можливість подати заяву до ПФУ або до органу соціального захисту населення, про зміну способу виплати пенсії або грошової допомоги.

Під час війни неминучі зміни мають відбуватися у сфері праці та зайнятості, що, безумовно, впливатиме на реалізацію трудових прав людини. Трудове законодавство та трудові права зазнали значних змін у період воєнного стану з урахуванням відсутності у них абсолютного характеру та, відповідно, можливості впровадження різноманітних обмежень, включаючи трудову повинність. Вносилися зміни як до окремих статей та положень, так і ухвалювалися спеціальні законодавчі акти (ЗУ “Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану”), які торкнулися практично всіх основних інститутів трудового права. Запроваджені зміни стосувалися погіршення положення працівників, наприклад, можливості встановлення випробувального терміну практично для усіх категорій працівників, збільшення робочого часу до 60 годин для певних категорій працівників, зменшення тривалості щорічної відпустки, пришвидшення та спрощення процедур прийняття чи звільнення працівників та запровадження більшої лібералізації трудових відносин. Деякі нові положення були нечітко сформульовані, як то положення про призупинення трудового договору, що призводило до свавільного призупинення роботодавцем трудових договорів та, з іншого боку, абсолютну незахищеність відповідних працівників. Так само досі викликає питання звільнення працівника у випадку його від’їзду за кордон чи в інший регіон України, відмінний від постійного місця проживання та роботи, та подання заяви про неоплачувану відпустку під час воєнного стану.

У цілому, певні обмеження трудових гарантій було передбачено практично для всіх уразливих категорій працівників, в деяких випадках так само, як і для всіх інших працездатних осіб в Україні. Водночас, значна кількість проблем ВПО у сфері праці та зайнятості, які виникли після початку повномасштабної збройної агресії Росії, вже були вирішені раніше, адже Україна почала розв'язувати питання захисту прав ВПО, у тому числі, у зазначеній сфері, фактично з 2014 року. Це стосується поновлення документів, оформлення звільнення, якщо місце роботи було на тимчасово окупованих територіях чи територіях бойових дій, та інших питань, залишаючи їх тією категорією працівників, щодо яких вже розроблено достатньо розвинуте національне законодавство.

Також з початком війни висловлювалися побоювання стосовно поширення дискримінації, зокрема дискримінації ВПО, як це було в Україні з початком агресії Росії у 2014 року, зокрема у сфері працевлаштування, пенсійного забезпечення, обмеження доступу ВПО з Криму до банківських рахунків тощо. Втім, за рахунок активних дій державних органів спільно з громадським сектором відбувалися навіть позитивні зрушення щодо подолання стигматизації та дискримінації цієї категорії осіб.

Слід зазначити, що соціальний захист військовослужбовців та працівників правоохоронних органів, а також їхніх сімей, зумовлений особливістю професійних обов'язків не залежить від розміру доходів цих осіб, чи наявності фінансування з бюджету, а має безумовний характер. Ці гарантії не можуть бути скасовані чи знижені без відповідної компенсації. Громадяни України, які захищають Вітчизну, незалежність та територіальну цілісність України, виконують конституційно значущі функції, тому держава повинна надавати їм і членам їхніх сімей особливий статус та забезпечувати додаткові гарантії соціального захисту відповідно до ч. 5 ст. 17 Конституції України як під час проходження служби, так і після її закінчення. Закріплення в Конституції України обов'язку держави щодо забезпечення соціального захисту громадян України, які захищають Вітчизну, суверенітет і територіальну

цілісність України, є запорукою його реалізації державою та недопущення зниження рівня соціального захисту цих осіб та членів їхніх сімей [35].

Таким чином, на сьогодні найголовнішою функцією держави виступає забезпечення ефективної реалізації політики соціального захисту територій в умовах сучасної війни та підтримки постраждалим від неї. При цьому, найважливішим завданням даної політики повинна бути забезпечення суспільства загальнодоступною та якісною допомогою і визначення механізму надання соціальних послуг і реалізація роботи в даній сфері, узгоджену із досвідом європейських країн у післявоєнний період, про що більш детально мова піде у 3-му розділі даної роботи.

## Висновки до розділу 2

1. Охарактеризовано стан та проблеми функціонування системи соціального захисту в Україні. Встановлено наслідки погіршення соціальної безпеки в умовах воєнного стану в Україні. Зроблено висновок, що соціальна допомога і захист у період війни більше пов'язані з домінуванням таких проблем: підтримання передбачених чинним законодавством соціальних виплат, допомог та пенсій; надання підтримки внутрішньо переміщеним особам та особам, які постраждали від збройної агресії (підтримки сімей захисників, хворих і поранених, з працевлаштування інвалідів, з питаннями піклування про дітей-сиріт) та іншими проблемами воєнного часу. Соціальна допомога та соціальна реабілітація поранених – ще один комплекс проблем у цей період, адже потік поранених вимагає термінових заходів не тільки з їх евакуації, але й реабілітації. Констатовано, що ефективне реагування на сучасні виклики та загрози потребують відповідної трансформації державної соціальної політики в Україні, яка має забезпечити скоординовану, законодавчо регламентовану діяльність її суб'єктів, спрямовану на соціальний захист населення в умовах воєнного стану в країні.

2. Проаналізовано інституційне забезпечення вітчизняної системи соціального захисту населення. Ідентифіковано основні проблеми у сфері нормативно-правового регулювання системи соціального захисту в Україні. Зроблено висновок, що нормативно-правове регулювання соціального захисту в Україні характеризується певним дуалізмом – спостерігається співіснування радянського (соціальне забезпечення, пільги, соціальні та компенсаційні виплати) і новітнього європейського підходу (соціальні послуги, соціальна робота, житлові субсидії). Більшість конституційних соціальних стандартів залишаються деклараціями через застарілість і неефективність чинних механізмів соцзахисту, низьку адресність, зрівняльний характер і невідповідність системи соціального захисту реальним потребам українського суспільства, неефективність і непрозорість системи бюджетного фінансування соціальних видатків держави, дискусійність прямої дії конституційних норм щодо соціальних прав.

3. З'ясовано специфіку державного регулювання системи соціального захисту населення в умовах воєнного стану. Розглянуто основні нормативно-правові акти та програми у сфері регулювання соціального захисту населення, які були прийняті в період воєнного стану. Аргументовано, що низька ефективність прийняття якісних управлінських рішень та забезпечення економічної безпеки держави підтверджується недостатнім рівнем фінансового забезпечення соціального захисту населення. Встановлено, основні зміни та нововведення у системі соціального захисту в Україні з моменту введення воєнного стану (право приймати рішення про надання соціальних послуг екстрено (кризово) безпосередньо надавачам соціальних послуг, що забезпечить негайне надання допомоги людям; трансформація щомісячної адресної допомоги ВПО на допомогу на проживання і фактичне скасування критеріїв її отримання, які діяли раніше; зміни до національного законодавства стосовно продовження отримання тих соціальних виплат, допомоги, пільг, які були призначені раніше та можливості продовжити деякі медичні документи, як то підтвердження групи інвалідності та ін.).

## РОЗДІЛ 3

### НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ

3.1. Можливості імплементації в Україні зарубіжного досвіду щодо розвитку системи соціального захисту населення

Сьогодні, коли наша країна знаходиться в умовах війни, в українському суспільстві спостерігається підвищений інтерес до соціальної сфери та нагальних життєвих потреб людини. Адже, чинна державна модель соціальної політики вступає в суперечність із цілями посткризової модернізації економіки та суспільства. Відсутність чітких стратегічних пріоритетів соціальної політики спричиняє розпорошення коштів та недостатню ефективність соціальних програм. Саме тому реалізація державної соціальної політики в Україні потребує дослідження світового досвіду (насаперед досвіду країн ЄС) та його адаптації до українських реалій.

Вирішення озвученої вище проблематики, вважаємо за доцільне, розпочати з вивчення світових моделей соціальної політики, що “відрізняються участю держави у досягненні соціальної стабільності та безпеки, застосовуваними методами і важелями впливу на соціальні процеси, а також ступенем захищеності різних категорій населення і суспільства в цілому” [29].

Класифікацію моделей соціальної політики, сформовану на основі досвіду зарубіжних країн, наведено у табл. 3.1.

Як правило, моделі соціальної політики відрізняються в залежності від конкретного контексту та цілей країни або організації. Однак, деякі з найбільш поширених моделей включають:

1. Ліберальна модель: ця модель ставить основний акцент на індивідуальну свободу та ринкові механізми. Ліберальну модель соціальної політики часто характеризує обмежена державна втручання, зосередження на

## Класифікація основних моделей соціальної політики\*

Види моделей	Основні представники	Характеристика
Ліберальна	США (американська)	Відокремлення соціального захисту від вільного ринку й обмеження захисту лише тих, хто не має інших доходів, крім соціальних виплат. Забезпечується високий рівень і якість життя основної частини населення. Відмінні риси: відсутність уніфікованої системи соціального захисту, мінімалістський підхід до розв'язання соціальних проблем; реалізація федеральних програм на рівні штатів із подвійним фінансуванням із бюджетів обох рівнів; обов'язкове солідарне соціальне страхування; використання перевірки нужденності в усіх програмах соціальної допомоги; розгалужена мережа добровільного медичного страхування, частково регульованого державою; існування приватних закладів із надання платних соціальних і медико-соціальних послуг; активна діяльність благодійних організацій за відсутності політики "соціального замовлення", розвиток волонтерства.
	Японія (японська)	Передбачає проведення політики вирівнювання доходів, особливу політику використання робочої сили (система довічного найму з певними сучасними модифікаціями), домінування психології колективізму, солідарності в доходах, досягнення консенсусу між різними суб'єктами у розв'язанні соціально-економічних проблем, виділення питань підвищення життєвого рівня населення в ранг національних пріоритетів
	Канада, Велика Британія, Ірландія (англосаксонська, модель Беверіджа)	Проміжна модель між ліберальною американською і соціально орієнтованою шведською та німецькою моделями. Для неї характерним є активніше, ніж для першої моделі, регулювання соціальних процесів з боку держави, проте нижчий, ніж в останніх двох моделях, рівень оподаткування і перерозподіл ВВП через державний бюджет (не більше 40 %).
Консервативна	Німеччина, Франція, Нідерланди, Швейцарія (модель Бісмарка)	Модель відрізняється сильною роллю держави в системі соціального захисту, держава керує основними каналами перерозподілу коштів. Обов'язковим є соціальне, пенсійне, медичне страхування, виплати по безробіттю і т.д. Допустима можливість більшого втручання держави в життя суспільства, ніж за ліберального режиму. Найбільш важливою особливістю соціальної політики в цій моделі є сильна залежність між особою на ринку праці та її доходами. Страхові виплати доповнюються наданням соціальної допомоги (допомога на дітей і соціальні послуги, а також соціальною допомогою на основі критеріїв доходу).

\*Джерело: [29]

індивідуальних правах та можливостях, прямі трансферти та соціальну допомогу для найбільш уразливих членів суспільства.

2. Консервативна модель: Ця модель базується на засадах традиційних цінностей, родини та особистої відповідальності. Державна влада акцентується

на підтримку сімейних структур, заохоченні приватної благодійності та громадської підтримки для рішення соціальних потреб.

Ці моделі не є вичерпним списком, і існує багато інших підходів до соціальної політики залежно від конкретного суспільства та його потреб.

Основними перевагами універсальної моделі соціального захисту є досягнення соціальної справедливості у суспільстві, скорочення нерівності в розподілі соціальних та економічних ресурсів шляхом абсолютного зменшення різниці в статусі та доходах. За такого підходу держава гарантує визначений рівень доходів і соціальних послуг незалежно від особистого трудового внеску.

Надалі розглянемо особливості реалізації соціального захисту у різних країнах світу.

З огляду на це, відзначимо, що наразі є досить поширеним є термін “європейська соціальна модель”. Вона як і інші моделі є певним набором принципів, цінностей, спільних для європейських країн. У комплексі вони векторально спрямовані на зстабільне економічне зростання з поєднанням постійного покращення умов життя та праці громадян.

Розпочнемо наше дослідження зогляду системи соціального захисту Німеччини, яка відома своєю розгалуженою структурою та високим рівнем соціальних послуг. Основні складові системи включають загальнообов’язкову соціальне страхування, соціальну допомогу та соціальні послуги. Загальнообов’язкове соціальне страхування, також відоме як “Sozialversicherung”, охоплює різні види страхових програм, такі як соціальне медичне страхування, страхування на випадок безробіття, пенсійне страхування та страхування від нещасних випадків на робочому місці. Ці програми фінансуються як роботодавцями, так і працівниками.

Соціальна допомога, яка відома як “Sozialhilfe”, надається особам, які не можуть самостійно забезпечити своє існування або потребують додаткової допомоги. Ця допомога включає фінансову підтримку, житлову допомогу та інші соціальні послуги. Крім того, система соціального захисту Німеччини надає різні соціальні послуги, такі як догляд за дітьми, підтримка сім’ї,

реабілітаційні послуги, соціальне житло та інші форми допомоги, які сприяють підтримці населення. Вся ця система спрямована на забезпечення соціального захисту та поліпшення якості життя громадян Німеччини у різних сферах їхнього життя.

У контексті тематики нашого дослідження цікавим вдається досвід Франції. Так, система соціального захисту Франції, відома як “дозвіл на соціальну державу”, є однією з найрозвиненіших у світі. Вона забезпечує громадянам Франції доступ до широкого спектру соціальних послуг і підтримки, включаючи охорону здоров'я, пенсії, безробіття, виплати на дітей, материнство та багато іншого. Система соціального захисту Франції фінансується через великий обсяг соціальних внесків, які платять роботодавці, працівники та самозайняті особи. Ці кошти використовуються для забезпечення соціальних послуг всім громадянам, незалежно від їхнього статусу.

Важливим елементом системи соціального захисту Франції є універсальна охорона здоров'я, яка забезпечує безкоштовну медичну допомогу всім резидентам Франції.

Крім того, французька система пенсій гарантує виплату пенсій залежно від внесків, які робилися протягом робочого життя. Згідно статистики “у Франції головне джерело фінансування системи соціального захисту становлять страхові внески найманих працівників і роботодавців. Розмір пенсії досягає 50 % від зарплати. Витрати на пенсійне забезпечення становлять 14% ВВП країни” [51, с. 158].

Франція також має програми соціальної підтримки для малозабезпечених громадян, які надають допомогу у формі грошових виплат або послуг для осіб, які опинилися в скрутних життєвих ситуаціях. Загалом, система соціального захисту Франції є дуже важливою складовою суспільства, спрямованою на забезпечення громадянам необхідної підтримки і соціальних послуг.

Розглянемо деякі елементи побудови системи соціального захисту в Швеції.

Передумову функціонування моделі становить високоорганізоване суспільство, що ґрунтується на основі принципів інституційного суспільства [51]. Доступ до офіційної інформації – це право кожного громадянина; корисливі інтереси, корупція викоренені з державного управління.

У шведській системі соціального захисту є кілька ключових елементів. Одним з них є всеосяжна система соціального страхування, яка надає фінансову підтримку громадянам у разі безробіття, інвалідності, хвороби та інших подібних ситуацій. У Швеції також існує система загального забезпечення здоров'я, яка забезпечує доступ до безкоштовної медичної допомоги для всіх резидентів. Крім того, шведи мають право на отримання допомоги у випадку бездомності або невідплати житлових платежів. Це може включати житло в громадських житлових будинках або фінансову підтримку для найму житла на приватному ринку. Шведська система соціального забезпечення також надає підтримку сім'ям, зокрема, допомогу на дітей, виплати на догляд за дітьми, надання літніх пенсій тощо.

Загалом вважається, що всім представникам так званої “скандинавської або нордичної моделі соціального захисту” (Швеція, Данія, Фінляндія та Норвегія), притаманні такі особливості :

1. Високий рівень соціального забезпечення: у країнах, що використовують скандинавську модель, існує широкий спектр державних соціальних програм, що охоплюють багато сфер, таких як охорона здоров'я, освіта, дитяча підтримка, пенсії та безробіття. Ці програми спрямовані на забезпечення життєвих потреб громадян і гарантують мінімальний рівень життя для всіх.

2. Висока соціальна рівність: універсалізм (охоплення усіх верств населення) та солідарність (кожен громадянин, порівну і незалежно від соціального статусу, бере участь у фінансуванні системи соціального захисту, роблячи внески відповідно до своїх доходів) – основні принципи шведського соціального захисту. Тобто скандинавська модель визначається соціальною справедливістю та рівністю. Одна з головних цілей – зменшити соціальні

розходження між багатими та бідними шаром населення. В цьому контексті працює широкий спектр податків та соціальний захист. 3. Висока соціальна роль держави: держава в скандинавській моделі відіграє важливу роль у регулюванні економічного та соціального життя. Вона активно залучена у справедливий розподіл ресурсів, гарантує доступ до якісних послуг та інфраструктури, а також контролюємо інвестиції та економічний розвиток.

4. Комплексне забезпечення громадян: скандинавська модель спрямована на забезпечення соціальної безпеки громадян у різних ситуаціях життя, таких як втрата роботи, хвороба, народження дитини, старість тощо. Це забезпечується через систему соціального страхування, що гарантує захист у випадку таких подій.

5. Сприяння соціально-економічному розвитку: скандинавська модель ставить своїм завданням забезпечення сталого інклюзивного розвитку, стимулювання економічного зростання та акумуляції соціальних резервів для майбутніх поколінь.

Від 30-х років ХХст. нордична модель ґрунтувалась на ідеології “фолькхем” – “домівки для народу”, де йшлося про спільність інтересів нації у створенні “спільного дому” (рис. 3.1).



Рис. 3.1. Шведська модель “домівки для народу” [71, с. 164]

Отже, скандинавська модель соціального захисту належить до однієї з найрозвиненіших у світі, і вона визначається високим рівнем соціального забезпечення, рівністю та впливом держави на соціальне та економічне життя. Саме тому, як відзначає Л. Павлова, “у сучасному світі нордичну модель соціального захисту вважають прикладом для наслідування. Для більшості її жителів – це надійна оселя, яка забезпечує людей усім необхідним: житлом, платнею, соціальним захистом. Незважаючи на високі податки (на доходи вони можуть сягати майже 40%), модель гарантує одні з найвищих у Європі соціальні стандарти” [51, с. 163].

Особливої уваги заслуговує система соціального захисту Японії, де превалює колективна відповідальність різних секторів економіки за соціальний добробут, відводячи державі далеко не головну роль [23, с. 79]. “Наше багатство – людські ресурси” домінує в “країні Сонця”. Відтак створення належних умов для їх розвитку, ефективного застосування є прерогативними. В основу покладено такі принципи: довічний найм; заробітна плата за старшинством; профспілки фірм. Корпоративний патерналізм гарантує постійне місце роботи, перерозподіл зарплати не за трудовим внеском, а на основі віку. Система соціального захисту охоплює соціальне страхування, соціальну допомогу, охорону здоров'я, обслуговування людей похилого віку [51, с. 51]. Доцільно звернути увагу, що значна увага в Японії приділяється саме особам похилого віку оскільки їх чисельність з року в рік зростає. Це пов'язано з зростанням тривалості життя населення, значно повільніше збільшується кількість молоді.

Витрати на соціальне забезпечення фінансуються за рахунок страхових внесків, котрі виплачують підприємці й наймані працівники, але в пенсійному страхуванні бере участь і держава.

Загалом, вважається, що в Японії система соціального захисту є не дуже актуальною, оскільки діє система “довічного найму”, яка передбачає скорочення безробіття. Відповідно серед особливостей системи соціального захисту в Японії відзначимо таке:

– система соціального страхування: Японія має декілька видів соціального страхування, включаючи загальний систему медичного страхування, страхування на випадок безробіття, пенсійне страхування та страхування в разі тимчасової непрацездатності;

– медичне страхування: всі громадяни Японії повинні мати медичне страхування. Ця система фінансується через обов'язкові внески з зарплати, роботодавців та держави. Страхування забезпечує доставку як загальної, так і спеціалізованої медичної допомоги;

– пенсійна система: Японія має національну пенсійну систему, в яку входять всі працюючі громадяни. Пенсійні кошти відраховуються з заробітної плати та складаються на індивідуальних рахунках. Кожен громадянин отримує пенсію після досягнення певного віку;

– соціальна допомога: Японія надає соціальну допомогу тим, хто не може працювати або немає достатнього доходу для забезпечення себе. Це може включати соціальну підтримку для малозабезпечених сімей, допомогу по безробіттю та соціальну допомогу особам з інвалідністю;

– дитячі допомоги: Японія надає дитячі допомоги в різних формах, зокрема у вигляді доплат на дитину, щоб батьки могли забезпечити добробут своїм дітям;

– система соціального захисту в Японії ґрунтується на принципі державно-приватного партнерства, що характеризується розподілом відповідальності за добробут громадян між державою та приватним сектором економіки. Це дає можливість в значно більшому обсязі охопити соціально незахищені верстви населення.

Таким чином, проведені дослідження дозволяють узагальнити деякі можливі напрями використання в Україні досвіду соціального захисту країн розвинутої та перехідної економіки. Серед них це запровадження:

– ефективного функціонування й узгодженої роботи національного, регіонального та місцевого систем управління соціальним захистом;

- демократичності й прозорості соціального захисту, спрощення процедури надання різних видів соціальної допомоги;
- збалансованих форм та методів соціального захисту населення на основі оптимального сполучення адресності й універсальності;
- гарантування повного використання кожною людиною своїх прав для звернення за допомогою до відповідних соціальних інститутів;
- моніторингу об'єктивності стану рівня життя осіб, сім'ї, соціально уразливих груп, котрі звертаються за соціальною допомогою;
- чіткої наукової обґрунтованості заходів зі соціального захисту та нормативно-правового його забезпечення.

Розглядаючи перспективи адаптації зарубіжного досвіду функціонування систем соціального захисту, необхідно враховувати те, на вітчизняній моделі соціального захисту дуже позначився період державного соціалізму й адміністративно-планової системи. Як відомо, соціалізм становив систему домінування соціальних цінностей над економічними, поширеною була система безкоштовно наданих державою соціальних послуг. Спектр цих соціальних послуг мало залежав від індивідуального внеску окремого індивіда, знижуючи стимули для підприємливості й активної економічної поведінки. Економіка діяла за принципами адміністративного планування та державного замовлення, зарплата працівників не залежала від зміни продуктивності праці. Отже, тотальне домінування соціального над економічним сформувало певний менталітет громадян, котрі очікують від держави соціальних гарантій і підтримують патерналізм [51].

Загалом, на нашу думку, з усіх розглянутих вище моделей не можна виділити однієї, яка би повністю підходила для удосконалення моделі соціального захисту нашої держави. Проте, з соціального та ментального погляду, скандинавська модель, на наше переконання, ближча українській громадськості.

### 3.2. Стратегічні аспекти цифрової трансформації системи соціального захисту в Україні

Створення цифрової держави останнім часом набуло особливої актуальності, про що свідчать не лише прийняті урядом документи, але й конкретні дії із втілення амбітної ідеї – зробити найзручнішу державу світу з точки зору взаємодії людини та держави та надання публічних послуг, аби ввійти до першої двадцятки цифрових держав світу [45]. Цифрова трансформація має охопити всі суспільно-економічні галузі і сфери: від діяльності органів публічної влади до освіти. У цьому контексті питання діджиталізації соціальної сфери набуло особливої ваги, адже складні проблеми, що накопичувалися роками, неможливо вирішити на основі застарілих підходів, без активного впровадження цифрових технологій.

Цифровізація сфери соціального захисту в Україні – це процес впровадження цифрових технологій і інновацій у соціальні програми та послуги для забезпечення більш ефективного, швидкого і зручного доступу громадян до соціальних послуг. Вона має на меті поліпшити якість та доступність соціальних послуг, спростити процедури отримання допомоги, збільшити прозорість та уникнути корупційних практик.

Деякі з можливостей цифровізації соціального захисту в Україні включають:

1. Електронні сервіси: Розробка та запровадження онлайн-порталів, додатків та інших електронних сервісів, що дозволяють громадянам подавати заявки онлайн, отримувати інформацію, виконувати платежі та отримувати послуги без необхідності присутності у державних установах.

2. Електронні картки соціального захисту: Впровадження електронних карток, які зберігають інформацію про соціальний статус громадян та дають можливість зручного отримання соціальних послуг без необхідності багаторазового подання документів.

3. Електронні каталоги: Створення електронних баз даних та каталогів, які містять інформацію про соціальні програми, допомогу та послуги, що надаються громадянам.

4. Автоматизація процесів: Впровадження автоматизованих систем управління соціальними програмами, що дозволяють швидко та ефективно обробляти заявки, вести облік та моніторинг соціальних допомог.

Цифровізація соціального захисту в Україні виконує важливу роль у поліпшенні соціальної сфери, забезпечення більшої доступності та ефективності соціальних послуг для громадян. Адже між державними установами повинні “бігати” мегабайти, а не громадяни з довідками.

Наразі дійсно, повсякденне життя громадян стає дедалі все більш “цифровим”, що передбачає високий рівень очікувань від діяльності органів публічної влади, зокрема розвитку сучасних електронних форм взаємодії, прозорості та відкритості діяльності, залучення громадян і надання публічних послуг. Розвиток і поширення сучасних ІКТ створює нові можливості для забезпечення взаємодії та співпраці органів публічної влади, громадян і бізнесу, високоякісного обслуговування фізичних та юридичних осіб державою. Розвиток і підтримка доступних і прозорих, безпечних та аж ніяк не корупційних, найменш затратних, швидких і зручних електронних послуг дає можливість покращити якість і доступність надання публічних послуг, суттєво зменшити корупційні ризики. Як зазначив у цьому зв’язку віце-прем’єр-міністр – міністр цифрової трансформації М. Федоров: “Комп’ютер не бере хабарів, тому все, що можна автоматизувати, ми автоматизуємо. Хочемо, щоб послуги були в мобільному додатку, а не лише на порталі. Хочемо, щоб послуги надавали взагалі без участі чиновників” [45].

У даному контексті відзначимо, що розвиток еурядування в Концепції розвитку електронного урядування в Україні (2017 р.) визначено одним з першочергових пріоритетів реформування системи державного управління. У цьому урядовому документі е-урядування трактується як форма організації публічного управління, що сприяє підвищенню ефективності, відкритості та

прозорості діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування з використанням ІКТ для формування нового типу держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян [62].

Зокрема Концепції розвитку електронного урядування в Україні, у сфері соціального захисту передбачалося:

- запровадження єдиного державного реєстру соціальної сфери та інтеграція наявних розрізнених баз даних;
- запровадження електронного лікарняного;
- запровадження автоматизації перевірки даних під час призначення адресної допомоги, пільг та інших видів соціальної допомоги;
- запровадження електронних трудових договорів [62].

Незважаючи на ці урядові наміри, у соціальній сфері накопилися такі основні проблеми:

1. Відсутність повного переходу до електронних баз даних: багато процесів у сфері соціального захисту все ще здійснюються вручну, що викликає проблеми з обробкою, зберіганням і доступом до інформації. Наприклад, одна і та сама людина з питання одержання різних видів соціальної підтримки має звертатися до відповідних органів і, як правило, особисто – Пенсійний фонд, Центр зайнятості, Фонд соціального захисту інвалідів, Фонд соцстраху, місцеві органи соціального захисту. Передання звернень для розгляду до бек-офісів (часто на паперових носіях). Результат – величезний паперовий документообіг і величезні паперові архіви.

2. Низький рівень цифрової грамотності: багато працівників системи соціального захисту не володіють необхідними навичками для роботи з цифровими технологіями, що ускладнює ефективне впровадження цифрових рішень.

3. Недостатнє фінансування і підтримка: цифровізація вимагає значних вкладень у розвиток інфраструктури, навчання персоналу та забезпечення безпеки даних. Однак, часто фінансування на ці цілі недостатнє, що уповільнює процес цифрової трансформації.

4. Недостатня координація між різними органами: взаємодія між різними організаціями, що займаються соціальним захистом, є необхідною для успішного впровадження цифрових ініціатив. Однак, відсутність організованої координації може призвести до дублювання робіт і перекриття проєктів.

5. Проблеми з безпекою даних: розгортання цифрових систем повинно супроводжуватись відповідними заходами забезпечення безпеки даних. Злочинні елементи можуть спробувати отримати доступ до цінних персональних даних користувачів, що може призвести до серйозних наслідків.

6. Відсутність належного інформування громадян про їхні соціальні права та їх реалізацію, зокрема регулярного інформування про надання соціальних виплат, інших видів соціальної підтримки.

Ці проблеми потребують уваги від уряду та інших відповідних структур для створення ефективних стратегій цифровізації соціального захисту в Україні.

До цього переліку слід додати, що нинішня модель адміністрування соціальних програм є складною, вона виявилася неспроможною забезпечити адресний підхід до надання послуг соціального характеру та максимальне задоволення потреб громадян, а тому потребує удосконалення механізм здійснення системного моніторингу й контролю за цільовим використанням коштів, передбачених для соціальних виплат, за дотриманням державних стандартів під час надання соціальних послуг та ін.

Для запровадження цифрових технологій у практику соціальної сфери 28.10.2020 р. Кабінетом Міністрів України була затверджена Стратегія цифрової трансформації соціальної сфери (далі – Стратегія) [78].

Метою цифрової трансформації визнано забезпечення європейських стандартів функціонування інституцій соціального захисту, надання послуг соціального характеру, фінансової стабільності соціальної сфери, підвищення її прозорості та оптимізації її адміністративних видатків. Відповідно до мети визначені такі завдання Стратегії [78]:

– підвищення ефективності соціального захисту громадян;

- удосконалення системи управління фінансовими ресурсами соціальної сфери;
- автоматизація системи управління та контролю в соціальній сфері;
- технологічний розвиток інформаційних ресурсів соціальної сфери з використанням інноваційних технологій [78].

Одним з ключових інструментів реалізації Стратегії має стати інформаційна система – Єдина інформаційна система соціальної сфери (далі – ЄІССС). Це спільний проєкт Мінсоцполітики та Мінцифри, розширення та продовження оновленого проєкту “E-Social”, що створений, урахуваючи новітні інформаційні та управлінські технології, єдині сучасні стандарти якості обслуговування громадян, з можливістю прийняття ефективних організаційних і структурних рішень. ЄІССС створюється на технологічній базі інформаційних систем і реєстрів соціальної сфери, які вже діють, зокрема Реєстру застрахованих осіб Пенсійного фонду (РЗО), з повною інтеграцією з Єдиним державним вебпорталом електронних послуг “Дія”.

Впровадження ЄІССС забезпечує централізоване накопичення, зберігання та автоматизоване оброблення інформації, призначення, виплати та формування виплатних відомостей для соціальних допомог, а також заміну та оптимізацію понад 15 застарілих наявних інформаційних систем та реєстрів [70].

За допомогою ЄІССС мають адмініструватися різноманітні види державної соціальної підтримки, зокрема вона має забезпечувати: взаємодію інформаційних ресурсів соціальної сфери та їхню інтеграцію з іншими державними інформаційними ресурсами, зокрема державними реєстрами; усунення дублювання процесів і функцій інституцій соціального захисту, зокрема шляхом централізації цих процесів і функцій; стандартизацію та автоматизацію звернень громадян у соціальній сфері, їх централізований моніторинг, а також перехід інституцій соціального захисту на електронний документообіг; підвищення продуктивності та якості обслуговування в соціальній сфері, можливість надання послуг у цій сфері на умовах

аутсорсингу; постійний автоматизований моніторинг і контроль усіх фінансових потоків у соціальній сфері; надійний захист інформації, насамперед персональних даних громадян; підвищення рівня довіри населення до інституцій соціального захисту [78].

ЄІССС – це перехід від районорієнтованості до екстериторіального принципу, що в умовах бойових дій та тимчасової окупації частини районів країни стало критичною необхідністю.

Важливо зазначити, що унеможливлення корупційних дій та автоматизація соціальних послуг для громадян завдяки системі є важливою складовою ефективної цифрової держави.

Головними результатами цифрової трансформації соціальної сфери мають стати:

1. Зручний і доступний соціальний сервіс для громадян, подолання корупції у соціальній сфері: можливість одержати будь-яку соціальну виплату (послугу) за кілька хвилин; можливість одержати будь-яку соціальну виплату (послугу) у смартфоні, не виходячи з дому; інформування громадян про їхні соціальні права та належний захист цих прав, зокрема від свавілля чиновників.

2. Оптимізація соціальних видатків держави, зокрема завдяки: упорядкуванню планування та здійсненню соціальних виплат і верифікації їх одержувачів; скороченню щонайменше удвічі адміністративних видатків на утримання бюрократичного апарату в соціальній сфері; повному переходу на електронний документообіг у соціальній сфері; прозорому розподілу та контролю соціальних видатків держави [43].

Підсумовуючи, слід зазначити, що цифрова трансформація соціальної сфери стала одним з визначальних напрямів державної цифрової стратегії, спрямованої на формування ефективної сервісної цифрової держави. Парламентом та урядом прийняті необхідні законодавчі акти, які відкрили шлях до реалізації цієї амбітної мети, зокрема щодо забезпечення європейських стандартів функціонування інституцій соціального захисту, надання послуг соціального характеру, фінансової стабільності соціальної сфери, підвищення її

прозорості та оптимізації адміністративних видатків. Такий підхід нарешті надасть можливість досягти адресності державної соціальної підтримки та допомоги, мінімізувати корупційні прояви, зловживання та інші негативні явища, притаманні цій сфері протягом десятиріч. Тобто цифровізація соціальної сфери завдяки взаємодії та обміну інформацією ЄІССС та Дії надасть громадянам зручний сервіс, доступний 24/7. При цьому можливість звернутись особисто до співробітників соціальної сфери також залишиться, а їх робота стане простішою, що дозволить більше уваги приділяти громадянам, а не роботі в застарілих складних інтерфейсах.

### 3.3. Перспективні вектори розвитку цифрового потенціалу сфери публічного управління

Визначений Президентом України курс на “перезавантаження країни” [55] у післявоєнний час надає шанс переглянути складові існуючої застарілої, і як виявилось, вразливої до масштабної кризи соціальної системи. При цьому варто пам’ятати, що Україна на шляху до членства в ЄС при формуванні нової соціальної політики має керуватися основоположними принципами функціонування ЄС, а саме “нероздільності соціального та економічного прогресу” [56]. Зазначений принцип означає неможливість і недопустимість досягнення одного на шкоду іншому. Тобто саме соціальна політика держави закладає принципи і культуру взаємоповаги як між людьми, так і між людьми і інституціями, як державними, так і приватними, що повністю відповідає баченню Європейської комісії з підтримки політик держав-членів у сфері соціального залучення (безбар’єрності) та соціального захисту.

З огляд на це, досить актуальною наразі постає проблематика удосконалення створеної в Україні системи соціального захисту населення.

У даному контексті зауважимо, що соціальна політика в країні має бути людиноцентричною, гнучкою та спроможною надавати послуги і виплати незалежно від місця перебування в Україні та базуватися на довгострокових

цілях відповідно до соціальної політики ЄС. Людиноцентричність соціальної політики в Україні в даному випадку означає, що у фокусі урядових заходів і програм знаходиться добробут та потреби громадян. Тобто уряд має ставити людей у центр/фокус своїх управлінських рішень і дій з метою забезпечення належних соціальних послуг, підвищення якості життя та забезпечення всебічного розвитку усіх членів суспільства.

При цьому соціальна політика не може формуватися окремо від політики зайнятості, яка в Україні розвивається як складова економічної політики. Глава 21 розділу V Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [81] визначає цілі співробітництва у галузі зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей, і містить чіткі настанови щодо того, як соціальна політика та політики зайнятості і рівних можливостей взаємозалежать. Аксиомою є те, що чим краще розвинений ринок праці, тим більше держава отримує ресурсів для підтримки і реалізації соціальних і страхових програм для тих, хто цього потребує. Головним завданням, надаючи громадянам соціальну підтримку, є не заміна грошима зв'язку “людина-людина”, а спонукання людей самостійно отримувати дохід для забезпечення сім'ї. Людина може розраховувати на державу, але не перекладати на неї турботу про себе, що має стати загальним принципом соціальної підтримки населення.

Отже, головною метою ідентифікації напрямів удосконалення системи соціального захисту в Україні є формування “ нової моделі соціальної політики України, яка відповідає принципам і стандартам соціальної політики ЄС, покращує якість людського життя, протистоїть демографічним змінам, посилює рівень соціального захисту, сприяє скороченню бідності, посилює соціальну єдність, допомагає подолати дискримінацію в усіх її формах та відповідає фінансовим можливостям держави” [55].

На нашу думку, удосконалення системи соціального захисту в Україні може включати ряд таких загальних напрямів:

1. Розбудова системи соціальних послуг та побудова інтегрованої моделі їх надання. Розвиток даного напрямку потребуватиме формування ефективного

державного механізму, який дозволить забезпечити надання соціальних послуг населенню за інтегрованою моделлю. Окрім того розбудова системи соціальних послуг передбачає:

а) реформу пенсійної системи: може включати зміну віку виходу на пенсію, зниження привілеїв, надання стимулів до довічного навчання та збільшення сум пенсій, щоб забезпечити достатнє соціальне забезпечення;

б) розвиток системи страхування виплат: вдосконалення системи обов'язкового соціального страхування, забезпечення страхових виплат у разі хвороби, інвалідності, безробіття та інших критичних ситуацій.

в) поліпшення соціальної допомоги: забезпечення адекватної соціальної допомоги для незахищених верств населення, в тому числі малозабезпечених сімей, дітей, людей похилого віку та інвалідів;

г) розвиток системи медичного страхування: зміцнення системи обов'язкового медичного страхування, забезпечення доступної та якісної медичної допомоги всім верствам населення.

д) підтримка зайнятості: створення програм та ініціатив, спрямованих на забезпечення робочих місць, навчання та підвищення кваліфікації безробітних і зменшення рівня безробіття.

е) розширення доступу до освіти: забезпечення можливості отримання якісної освіти для всіх верств населення, надання стипендій та фінансової підтримки студентам з малозабезпечених сімей та ін.

2. Впровадження загальнообов'язкового накопичувального пенсійного забезпечення ("другого рівня" пенсійної системи). Як відомо, чинна система пенсійного забезпечення в Україні базується, в основному, на солідарному принципі ("перший рівень"). Це, при виході на пенсію, не дозволяє пенсіонерам отримати рівень заміщення навіть у розмірі 40% від попереднього доходу. Тому стратегічне бачення необхідності запровадження загальнообов'язкового накопичувального пенсійного забезпечення є об'єктивною необхідністю для стимулювання населення до здійснення накопичень на пенсію. Це, у свою чергу, буде стимулювати легальне працевлаштування, перш за все для молоді.

3. Трансформація розгалуженої системи соціальних виплат в універсальну соціальну допомогу. Основними векторами змін у даному випадку мають стати: посилення державної підтримки незахищених категорій населення, які опинились у складних життєвих обставинах, зокрема внаслідок воєнних дій на території України та збільшення ефективності використання ресурсів, якщо допомога буде адресною і спрямованою на підтримку найуразливіших верств населення.

4. Розробка проєкту Соціального кодексу. На сьогодні для забезпечення відповідності положень кодексу до стандартів Ради Європи та Європейського Союзу, а також передової практики європейських держав до роботи над розробкою стратегічного документу держави в соціальній сфері долучився проєкт Ради Європи “Подальша підтримка розвитку соціальних прав людини в Україні”. Очікується, що Соціальний кодекс України міститиме алгоритм реалізації передбачених Конституцією України соціальних прав і гарантій людини і громадянина, зокрема на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім’ї, а також механізм соціального захисту громадян, які потрапили у складні життєві обставини. Під час роботи над документом, серед іншого, будуть ґрунтовно вивчатися міжнародні та європейські соціальні стандарти, у тому числі стандарти права на гідний рівень життя, стандарти соціального та пенсійного забезпечення [55].

5. Запровадження у експлуатацію цифрової “Єдиної інформаційної системи соціальної сфери” (ЄІССС), яка впроваджується Міністерством соціальної політики України. ЄІССС повинна забезпечити доступність/інклюзивність, прозорість, простоту отримання соціальних послуг та виплат бенефіціарами, зокрема внутрішньо переміщеними особами, особами та сім’ями у складних життєвих обставинах, людьми з інвалідністю, військовослужбовцями, ветеранами, пенсіонерами, незалежно від місця реєстрації на всій території України. Ключовим обмеженням для користування такою системою є недостатня цифрова грамотність у бенефіціарів соціальної

системи, неповне покриття інтернетом території України та економічна недоступність технічних засобів для користування цією системою.

6. Проведення аналізу ефективності різних інструментів підтримки громадян (cost and benefit analysis) в рамках ключових політик. Тобто визначення набору оптимальних інструментів соціальної підтримки громадян має ґрунтуватись на підтверджених даних. Наявність різносторонніх підтверджених даних дозволить приймати більш ефективні управлінські рішення в сфері, а також оптимізувати бюджетні виплати та забезпечити їхню переорієнтацію на найбільш дієві інструменти для досягнення цілей соціальних політик.

7. Оновлення політики щодо розвитку соціальної інтеграції та участі у житті суспільства людей з інвалідністю та реалізація оновленої політики щодо зайнятості осіб з інвалідністю: передбачає розробку механізмів оцінювання перешкод для спілкування та мобільності, з якими стикаються особи з інвалідністю і маломобільні групи населення, і визначення заходів підтримки; впровадження інструментів для пристосування середовища до потреб особи з інвалідністю (переоблаштування житла, автомобіля, усунення архітектурних і комунікаційних перешкод, придбання допоміжних товарів); підвищення рівня зайнятості осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення, зменшенню витрат на соціальні виплати та надання послуг відповідним категоріям осіб та ін.

Ці напрями мають на меті покращення соціального захисту громадян України та забезпечення їх базових потреб у житті.

Водночас повоєнний період потребуватиме інтегрованої (комплексної) стратегії соціального захисту, з урахуванням особливостей, пов'язаних зі спеціальним правовим статусом окремих бенефіціарів (зокрема, ветеранів, чорнобильців, внутрішньо переміщених осіб тощо), реалізація якої буде забезпечена завдяки міжвідомчій та міждисциплінарній координації. Тому виникає необхідність переглянути складові діючої соціальної системи, насампере, для забезпечення можливостей людині жити повноцінним і

самостійним життям. При цьому необхідно встановлювати чіткі, прозорі і об'єктивні критерії отримання права на соціальні послуги та соціальні виплати.

На думку багатьох експертів, в умовах безпосередньо воєнного стану в Україні та в повоєнний період, у системі соціального захисту доцільно більше зконцентрувати увагу за наступними векторами:

1. Забезпечення достатнього рівня матеріальної підтримки постраждалих внаслідок конфлікту. Це може включати надання фінансової допомоги, медичний догляд, гарантоване житло та доступ до основних життєвих потреб.

2. Підтримка внутрішньо переміщених осіб (ВПО), які були змушені залишити свої домівки через військовий конфлікт. Це можна здійснювати шляхом надання проживання, медичної допомоги, освіти та інших необхідних послуг.

3. Запровадження програм психологічної підтримки та реабілітації для постраждалих осіб, включаючи військових та цивільних осіб. Це може включати консультації, терапію, групові заняття та інші методи психологічної підтримки.

4. Зміцнення системи медичного забезпечення та швидкого реагування на екстренні ситуації. Це може означати створення адекватної інфраструктури, надання необхідного обладнання та забезпечення достатньої кількості медичного персоналу.

5. Забезпечення доступу до освіти для дітей, які постраждали від війни. Це включає створення безпечних умов для навчання, доступ до якісної освіти та психологічну підтримку для дітей.

6. Залучення міжнародного співтовариства до надання допомоги в удосконаленні системи соціального захисту в умовах воєнного стану. Це може означати отримання фінансової підтримки, експертної допомоги та технічного сприяння з боку міжнародних організацій та держав.

Вищезокреслені напрями повинні сприяти поліпшенню системи соціального захисту в умовах воєнного стану в Україні та надавати підтримку тим, хто страждає в результаті конфлікту. Всі Програми соціального захисту

повинні допомагати людям у складних життєвих обставинах. Також необхідно підтримувати людську гідність як сьогоднішніх, так і майбутніх пенсіонерів, щоб при досягненні поважного віку люди продовжували бути патріотичними та активними членами суспільства та передавали свій життєвий досвід і сімейні цінності наступним поколінням громадян України. При цьому в умовах воєнного стану, держава має ухвалити складне рішення щодо перегляду діючих програм соціального захисту з позиції їх доцільності та спроможності виконання, що вимагає твердої політичної волі та системного контролю над його впровадженням.

### Висновки до розділу 3

1. Обґрунтовано можливості імплементації в Україні зарубіжного досвіду щодо розвитку системи соціального захисту населення на прикладі таких країн світу як Німеччина, Франція, Швеція, Норвегія, Японія. На цій підставі узагальнено деякі можливі напрями використання в Україні досвіду соціального захисту країн розвинутої та перехідної економіки. Серед них це запровадження: ефективного функціонування й узгодженої роботи національного, регіонального та місцевого систем управління соціальним захистом; демократичності й прозорості соціального захисту, спрощення процедури надання різних видів соціальної допомоги; збалансованих форм та методів соціального захисту населення на основі оптимального сполучення адресності й універсальності; гарантування повного використання кожною людиною своїх прав для звернення за допомогою до відповідних соціальних інститутів; моніторингу об'єктивності стану рівня життя осіб, сім'ї, соціально уразливих груп, котрі звертаються за соціальною допомогою; чіткої наукової обґрунтованості заходів зі соціального захисту та нормативно-правового його забезпечення. Резюмовано, що з усіх розглянутих вище моделей не можна виділити однієї, яка би повністю підходила для удосконалення моделі соціального захисту нашої держави. Проте, з соціального та ментального

погляду, скандинавська модель, на наше переконання, ближча українській громадськості.

2. Уточнено стратегічні аспекти цифрової трансформації системи соціального захисту в Україні. Для цього спочатку з'ясовано загальні проблеми цифровізації соціальної сфери в Україні. На цій підставі одним з ключових інструментів реалізації Стратегії цифровізації у соціальній сфері визначено Єдину інформаційну систему соціальної сфери. ЄІССС повинна забезпечити доступність/ іклюзивність, прозорість, простоту отримання соціальних послуг та виплат бенефіціарами, зокрема внутрішньо переміщеними особами, особами та сім'ями у складних життєвих обставинах, людьми з інвалідністю, військовослужбовцями, ветеранами, пенсіонерами, незалежно від місця реєстрації на всій території України. Ключовим обмеженням для користування такою системою є недостатня цифрова грамотність у бенефіціарів соціальної системи, неповне покриття інтернетом території України та економічна недоступність технічних засобів для користування цією системою.

3. Запропоновано перспективні напрями вдосконалення системи соціального захисту населення в Україні, серед них: розбудова системи соціальних послуг та побудова інтегрованої моделі їх надання; Впровадження загальнообов'язкового накопичувального пенсійного забезпечення (“другого рівня” пенсійної системи); трансформація розгалуженої системи соціальних виплат в універсальну соціальну допомогу; розробка проекту Соціального кодексу; запровадження в експлуатацію цифрової “Єдиної інформаційної системи соціальної сфери” (ЄІССС), яка впроваджується Міністерством соціальної політики України; проведення аналізу ефективності різних інструментів підтримки громадян (cost and benefit analysis) в рамках ключових політик; оновлення політики щодо розвитку соціальної інтеграції та участі у житті суспільства людей з інвалідністю та реалізація оновленої політики щодо зайнятості осіб з інвалідністю та ін. Сформовані напрями мають на меті покращення соціального захисту громадян України та забезпечення їх базових потреб у житті.

## ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній магістерській роботі здійснено обґрунтування теоретико-методичних засад формування системи соціального захисту населення й розроблено рекомендації щодо їх удосконалення й практичного впровадження в Україні (у т.ч. й в індетермінованих умовах). Основні результати дослідження знайшли відображення у висновках і пропозиціях в контексті визначених у роботі мети і завдань. На цій підставі сформовано ряд висновків теоретичного, методичного та науково-практичного характеру, а саме:

1. Проаналізовано сутність соціального захисту населення та визначено його особливості в контексті системного підходу. Відзначено, що головним у діяльності “соціальної держави” є соціальний захист населення. У результаті соціальний захист населення запропоновано трактувати як динамічну систему законодавчо визначених економічних, соціальних, юридичних гарантій і прав, реалізація яких забезпечується державними соціальними інститутами та установами чи приватними організаціями у неформальний спосіб з метою формування оптимальних умов гарантування реальних можливостей реалізації різних соціальних верств і груп населення (передусім, соціально вразливих) своїх прав і свобод, котрі забезпечують матеріальний добробут. Доведено недоцільність ототожнення в науковому дискурсі таких понять як “соціальний захист” та “соціальне забезпечення”. При цьому основними складовими соціального захисту населення як системного утворення визначено такі: система соціального страхування; система соціальних послуг; державна система підтримки малозабезпечених громадян; система медичного страхування; програми підтримки вразливих груп населення.

2. З’ясовано теоретичні аспекти формування соціальної політики держави. Встановлено, що соціальна політика – явище суспільно-історичне. Адже вона з’являється з виникненням держави, спрямована на узгодження спільної діяльності людей та утвердження загальнодержавних пріоритетів і є

регулятором взаємовідносин соціальних структур і соціальних інститутів, а також суспільного та індивідуального життя людини. При цьому з'ясовано, що більшість учених дотримується системного, процесного, об'єктно-суб'єктного, організаційно-цільового та історичного підходу, окреслюючи сутність соціальної політики. Акцентовано увагу на тому, що сучасні доктрини соціальної політики базуються на принципах соціальної справедливості, демократії та захисту прав людини, серед них: соціальна демократія; лібералізм; соціалізм; зелена політика; фемінізм та ін. Обгрунтовано методи соціальної політики в сучасних умовах та її складові. Зроблено висновок, що моделі соціальної політики визначаються відповідно до соціально-економічних і політичних механізмів, які створюють і підтримують соціальні детермінанти, зокрема, ринок праці, освітню систему, політичні інститути, культурні та суспільні цінності.

3. Уточнено сутність, роль та види соціального проєктування в публічній сфері. Встановлено, що важливим елементом соціального проєктування в публічному управлінні є соціальний проєкт, який представляє собою комплексний план заходів, що передбачає вкладення інформаційних, фінансових, інтелектуальних, матеріальних, трудових, управлінських та інших ресурсів, які спрямовані на досягнення якісно нового соціального ефекту, і здійснюється в певний термін. З'ясовано, що управління соціальними проєктами – це не просто технологія, а нова філософія управління, яке має бути передбачуваним, логічним і керованим. Встановлено, що в основу управління соціальними проєктами покладено систему різноманітних методів, серед яких визначальними є такі: форсайт, метод Делфі, дорожніх карт, екстраполяції, метод аналогії, асоціації, мозкового штурму, пілотний проєкт тощо.

4. Охарактеризовано стан та проблеми функціонування системи соціального захисту в Україні. Встановлено наслідки погіршення соціальної безпеки в умовах воєнного стану в Україні. Зроблено висновок, що соціальна допомога і захист у період війни більше пов'язані з домінуванням таких проблем: підтримання передбачених чинним законодавством соціальних

виплат, допомог та пенсій; надання підтримки ВПО та особам, які постраждали від збройної агресії (підтримки сімей захисників, хворих і поранених, з працевлаштування інвалідів, з питаннями піклування про дітей-сиріт) та іншими проблемами воєнного часу. Соціальна допомога та соціальна реабілітація поранених – ще один комплекс проблем у цей період, адже потік поранених вимагає термінових заходів не тільки з їх евакуації, але й реабілітації. Констатовано, що ефективне реагування на сучасні виклики та загрози потребують відповідної трансформації державної соціальної політики в Україні, яка має забезпечити скоординовану, законодавчо регламентовану діяльність її суб'єктів, спрямовану на соціальний захист населення в умовах воєнного стану в країні.

5. Проаналізовано інституційне забезпечення вітчизняної системи соціального захисту населення. Ідентифіковано основні проблеми у сфері нормативно-правового регулювання системи соціального захисту в Україні. Зроблено висновок, що нормативно-правове регулювання соціального захисту в Україні характеризується певним дуалізмом – спостерігається співіснування радянського (соціальне забезпечення, пільги, соціальні та компенсаційні виплати) і новітнього європейського підходу (соціальні послуги, соціальна робота, житлові субсидії). Більшість конституційних соціальних стандартів залишаються деклараціями через застарілість і неефективність чинних механізмів соцзахисту, низьку адресність, зрівняльний характер і невідповідність системи соціального захисту реальним потребам українського суспільства, неефективність і непрозорість системи бюджетного фінансування соціальних видатків держави, дискусійність прямої дії конституційних норм щодо соціальних прав.

6. З'ясовано специфіку державного регулювання системи соціального захисту населення в умовах воєнного стану. Розглянуто основні нормативно-правові акти та програми у сфері регулювання соціального захисту населення, які були прийняті в період воєнного стану. Аргументовано, що низька ефективність прийняття якісних управлінських рішень та забезпечення

економічної безпеки держави підтверджується недостатнім рівнем фінансового забезпечення соціального захисту населення. Встановлено, основні зміни та нововведення у системі соціального захисту в Україні з моменту введення воєнного стану (право приймати рішення про надання соціальних послуг екстрено (кризово) безпосередньо надавачам соціальних послуг, що забезпечить негайне надання допомоги людям; трансформація щомісячної адресної допомоги ВПО на допомогу на проживання і фактичне скасування критеріїв її отримання, які діяли раніше; зміни до національного законодавства стосовно продовження отримання тих соціальних виплат, допомоги, пільг, які були призначені раніше та можливості продовжити деякі медичні документи, як то підтвердження групи інвалідності та ін.).

7. Обґрунтовано перспективні напрями вдосконалення системи соціального захисту населення в Україні з урахуванням прогресивного зарубіжного досвіду в цій сфері. Для цього:

а) визначено можливості імплементації в Україні зарубіжного досвіду щодо розвитку системи соціального захисту населення на прикладі таких країн світу як Німеччина, Франція, Швеція, Норвегія, Японія. На цій підставі узагальнено деякі можливі напрями використання в Україні досвіду соціального захисту країн розвинутої та перехідної економіки. Серед них це запровадження: ефективного функціонування й узгодженої роботи національного, регіонального та місцевого систем управління соціальним захистом; демократичності й прозорості соціального захисту, спрощення процедури надання різних видів соціальної допомоги; збалансованих форм та методів соціального захисту населення на основі оптимального сполучення адресності й універсальності; гарантування повного використання кожною людиною своїх прав для звернення за допомогою до відповідних соціальних інститутів; моніторингу об'єктивності стану рівня життя осіб, сім'ї, соціально уразливих груп, котрі звертаються за соціальною допомогою; чіткої наукової обґрунтованості заходів зі соціального захисту та нормативно-правового його забезпечення. Резюмовано, що з усіх розглянутих вище моделей не можна

виділити однієї, яка би повністю підходила для удосконалення моделі соціального захисту нашої держави. Проте, з соціального та ментального погляду, скандинавська модель, на наше переконання, ближча українській громадськості;

б) уточнено стратегічні аспекти цифрової трансформації системи соціального захисту в Україні. Для цього спочатку з'ясовано загальні проблеми цифровізації соціальної сфери в Україні. На цій підставі одним з ключових інструментів реалізації Стратегії цифровізації у соціальній сфері визначено Єдину інформаційну систему соціальної сфери. ЄІССС повинна забезпечити доступність/ іклюдивність, прозорість, простоту отримання соціальних послуг та виплат бенефіціарами, зокрема внутрішньо переміщеними особами, особами та сім'ями у складних життєвих обставинах, людьми з інвалідністю, військовослужбовцями, ветеранами, пенсіонерами, незалежно від місця реєстрації на всій території України. Ключовим обмеженням для користування такою системою є недостатня цифрова грамотність у бенефіціарів соціальної системи, неповне покриття інтернетом території України та економічна недоступність технічних засобів для користування цією системою;

в) запропоновано перспективні напрями вдосконалення системи соціального захисту населення в Україні, серед них: розбудова системи соціальних послуг та побудова інтегрованої моделі їх надання; Впровадження загальнообов'язкового накопичувального пенсійного забезпечення ("другого рівня" пенсійної системи); трансформація розгалуженої системи соціальних виплат в універсальну соціальну допомогу; розробка проекту Соціального кодексу; запровадження в експлуатацію цифрової "Єдиної інформаційної системи соціальної сфери", яка впроваджується Міністерством соціальної політики України; проведення аналізу ефективності різних інструментів підтримки громадян (cost and benefit analysis) в рамках ключових політик; оновлення політики щодо розвитку соціальної інтеграції та участі у житті суспільства людей з інвалідністю та реалізація оновленої політики щодо зайнятості осіб з інвалідністю та ін.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеєнко Л.М., Шулюк Б.С. Соціальні програми: прагматика формування та проблеми фінансування. *Світ фінансів*. 2015. №4. С. 96–105.
2. Алімова І. Є. Інституційне забезпечення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. *Ефективність державного управління*. 2019. Вип. 61. URL: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.61.2019.198495> (дата звернення: 10.11.2023).
3. Алюшина Н. Цифровізація не зможе повністю замінити держслужбовців – НАДС. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/255750-tsifrovizatsiya-ne-smozhet-polnostyu-zamenit-gossluzhaschikh-nads> (дата звернення: 10.11.2023).
4. Антоненко О. Розвиток системи соціального захисту населення регіону: автореф. дис. канд. екон. наук : спец. 08.09.01. Одеса, 2006. 20 с.
5. Базилевич В. Державні фінанси: навч. посіб. Київ: Атіка, 2002. 128 с.
6. Безверхнюк Т.М. Соціальний проект в державному управлінні: обґрунтування доцільності реалізації. *Публічне управління: теорія та практика*. 2014. Вип. 1. С. 32–39.
7. Безуглий Д.Г. Координаційне забезпечення проектно-орієнтованого управління розвитком об'єднаних територіальних громад. *Теорія та практика державного управління : зб. наук. праць*. Х. : ХарРІ НАДУ, 2016. №2 (53). С. 155–161.
8. Белова І.М., Семенишина Н.В. Суть, основні напрями та функції соціального захисту населення. *Подільський вісник: сільське господарство, техніка, економік*. 2021. Випуск 34. 2021. С. 92–107.
9. Бондар М. Соціальне забезпечення та соціальний захист в Україні. *Економіка та суспільство*. 2021. № 34. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/976/934> (дата звернення: 10.11.2023).
10. Бондаренко С. М., Бугас Н. В. Соціальна політика держави як основа забезпечення соціального розвитку. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2021. № 2. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1981>

11. Бражко О.В. Модернізація національної системи України соціального захисту населення в період воєнного стану. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2022. № 31. С. 31–34. URL: <http://www.pag-journal.iei.od.ua/archives/2022/31-2022/5.pdf>. (дата звернення: 10.11.2023).

12. Бражко О. В. Особливості формування державних підходів до розвитку системи соціального захисту населення в Україні. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2022. № 27. С. 35–39. URL: <http://www.pag-journal.iei.od.ua/archives/2022/27-2022/6.pdf> (дата звернення: 15.11.2023).

13. Вітер В. Міжнародний досвід соціального захисту населення в умовах глобалізації та COVID-19. *Україна: аспекти праці*. 2021. № 4. С. 44–52.

14. В умовах воєнного стану в Україні комунальні заклади продовжують надавати соціальні послуги вразливим верствам населення. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/v-umovah-voennogo-stanu-v-ukrayini-komunalnizakladi-prodovzhuyut-nadavati-socialni-poslugi-vrazlivim-verstvam-naselennya> (дата звернення: 15.11.2023).

15. Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй, Резолюція від 01 березня 2022 року “Агресія проти України”. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/LTD/N22/272/27/PDF/N2227227.pdf?OpenElement>

16. Головатий М.Ф. Соціальна політика: політико-правові засади та особливості управління соціальними процесами. *Управлінські аспекти соціальної роботи: курс лекцій*. К: МАУП, 2002. 376 с.

17. Головка В.В. Особливості державної політики соціального захисту населення в умовах воєнного стану в Україні. URL: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/16874/1/Golovko.pdf> (дата звернення: 15.11.2023).

18. Грень Т.Я. Особливості реалізації політики соціального захисту територій в умовах війни. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: Публічне управління та адміністрування. Том 33 (72) № 6 2022. С. 80–84.

19. Гупало О.Г., Шевчук Н.В. Особливості впровадження єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. *Крим. економічний вісник*. 2012. 1(01) груд., 2012. Ч. 1. С. 133–137.

20. Державна Стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Постанова КМУ № 695 від 05.06.2020. URL: [https:// zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text) (дата звернення: 19.11.2023).

21. Джуган В.О. Проблеми захисту прав дітей під час воєнних дій в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 63–67. URL: [http://sej.org.ua/8\\_2022/12.pdf](http://sej.org.ua/8_2022/12.pdf). (дата звернення: 19.11.2023).

22. Дідківська К.В. Актуалізація ролі соціально-етичного маркетингу в сучасних умовах господарювання. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. № 9 (99). С. 102–107.

23. Длугопольський О. В. Особливості фінансування соціального захисту в країнах Азії: японський вектор формування держави добробуту. *Фінанси України*. 2014. № 11. С. 75–97.

24. Дудко Р. Дослідження оптимальної системи соціального страхування: міжнародна практика. *Вісник Пенсійного фонду України*. 2022. № 9. С. 23–25.

25. Європейська конвенція з прав людини. URL: [https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention\\_ukr](https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ukr) (дата звернення: 19.11.2023).

26. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 03.05.1996 р. № ETS 163. Retrieved from: [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994\\_062](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_062) (дата звернення: 19.11.2023).

27. Євразійський стандарт управління проектами (корпоративна версія). 2008. 30 с. URL: <http://www.collegian.ru/files/ESUP.pdf> (дата звернення: 19.11.2023).

28. Єрмолова А.І. Модель середовища зацікавлених сторін розробки стратегії розвитку міста. URL: [http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc\\_Gum/VSUNU/2012\\_14\\_1/Ermolova.pdf](http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VSUNU/2012_14_1/Ermolova.pdf) (дата звернення: 19.11.2023).

29. Жеребило І.В. Соціальна політика держави як регулятор розвитку соціальної сфери: теоретико-методологічні аспекти. *Проблеми економіки*. 2020. № 1 (43). С. 283–289.

30. Запровадження тренду максимальної цифровізації держслужби – це важливий крок до цифрової держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/nataliya-alyushina-zaprovadzhennya> -

trendu-maksimalnoyi-cifrovizaciyi-derzhsluzhbi-ce-vazhliivij-krok-do-cifrovoyi-derzhavi-oriyentovanoyi-na-zadovolennya-potreb-gromadyan (дата звернення: 19.11.2023).

31. Заява Європейського комітету з соціальних прав від 24 березня 2022 року, доступна за посиланням: <https://rm.coe.int/statement-ecsr-war-ukraine-23march2022-final-en/1680a5f20b#:~:text=Statement%20by%20the%20European%20Committee%20of%20Social%20Rights,refugees%2C%20asylum%20seekers%20and%20others%20fleeing%20the%20conflict%3B> (дата звернення: 19.11.2023).

32. Заяву Ради Європи щодо війни в Україні, доступна за посиланням: <https://www.coe.int/en/web/portal/-/councilof-europe-leaders-make-joint-statement-on-the-aggression-of-the-russian-federation-against-ukraine> (дата звернення: 19.11.2023).

33. Ільч Л.М., Яковенко І.В., Акіліна О.В. Модернізація системи управління соціальною сферою в умовах децентралізації. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2021. № 9. URL: [http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/9\\_2021/4.pdf](http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/9_2021/4.pdf) (дата звернення: 19.11.2023).

34. Інструкції для ВПО: про права, допомогу та соціальний захист URL: <https://www.zoda.gov.ua/news/62869> (дата звернення: 17.11.2023).

35. Кадикало О.І. Актуальні питання соціального захисту населення України в умовах воєнного стану. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. 2022. № 2. С. 10–14.

36. Кадикало О. І. Особливості нормативно-правового забезпечення соціального захисту окремих верств населення в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2021. № 3. С. 126–129.

37. Конституція України : закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення: 02.11.2023).

38. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1556-р від 02.12.2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text> (дата звернення 30.10.2023).

39. Коротич О.Б. Державне управління регіональним розвитком України : монографія. Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2006. 220 с.

40. Лібанова Е.М. Соціальні результати державних програм: теоретико-методологічні та практичні аспекти оцінювання: монографія. Умань: Сочінський, 2012. 312 с.

41. Лопушняк Г. Соціальна політика як визначальний напрям внутрішньої політики держави. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2011. № 2. С. 244–251.

42. Лукова О.О. Національна система управління проектами соціально-економічного розвитку. URL: <http://www.chnpp.gov.ua/articles.php?lng=ru&pg=5572> (дата звернення 30.10.2023).

43. Малиновський В. Стратегічні аспекти цифрової трансформації соціальної сфери. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2021. Випуск 1 (147). С. 27–31.

44. Маліков В. В., Дегтяр О. А. Світовий досвід становлення і розвитку громадянського суспільства і соціальної держави. *Вісник Національного університету цивільного захисту України*. Серія : Державне управління. 2014. Вип. 1. С. 25–34.

45. Малолеткова О. Торуємо шлях до ідеальної цифрової держави. *Урядовий кур'єр*. 19.02.2021. С. 2.

46. Маматова Т.В. Здобутки та перспективи е-платформи “Спільнота практиків: інновації у місцевому самоврядуванні”. *Наукові праці*. Миколаїв : Чорноморський держ. ун-т ім. П. Могили, 2012 . С. 3–9.

47. Миколюк С.М. Соціальна допомога та виплати в умовах воєнного стану. URL: <http://nauksgf.wunu.edu.ua/index.php/npsgf/article/view/126/122> (дата звернення 30.10.2023).

48. Нагорна Г.О. Соціальне проектування: історія становлення та розвитку. *Молодий вчений*. 2016. № 5. С. 451-454.

49. Нові сервіси в Дії: пенсійне, посвідка на проживання, документи англійською та шеринг авто. URL: <https://diia.gov.ua/news/novi-servisi-ta-dokumenti-v-diyi-pensijne-posvidka-na-prozhivannya-dokumenti-anglijskoju-ta-shering-avto> (дата звернення: 11.11.2023).

50. Обушна Н.І., Теплов С.О. Цифровізація управління HR-процесами на державній службі. Наукові перспективи. 2021. Випуск 3 (9). С. 157–172. URL:<http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/183> (дата звернення: 11.11.2023).

51. Павлова Л.О. Політико-економічний аналіз системи соціального захисту населення в Україні: канд. екон. наук: спец. 08.09.01. Львів, 2015. 230 с.

52. Про затвердження Указу Президента України “Про введення воєнного стану в Україні”: Закон України від 24.02.2022 р. № 2102-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/2102-20> (дата звернення: 15.10.2023).

53. Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану: Постанова КМУ від 28.02.2022 р. № 168. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.10.2023).

54. Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях: Закон України від 14.04.2022 року № 2193-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2193-20#Text> (дата звернення: 15.10.2023).

55. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи “Соціальний захист”. <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/social-protection.pdf> (дата звернення: 15.10.2023).

56. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 23.09.1999 № 1105-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1105-14> (дата звернення: 18.10.2022).

57. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15> (дата звернення: 18.10.2022).

58. Про затвердження Положення про Міністерство соціальної політики України. Постанова КМУ від 17 червня 2015 р. № 423. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/423-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.10.2022).

59. Про особливості виплати та доставки пенсій, грошових допомог на період введення воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.02.2022 р. № 162. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/162-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.10.2022).

60. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 18.11.2022).

61. Про схвалення Концепції реалізації державної політики щодо соціального захисту населення та захисту прав дітей. Розпорядження КМУ від 26 серпня 2020 р. № 1057-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-2020-%D1%80#Tex> (дата звернення: 18.11.2022).

62. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні: розпорядження КМУ від 20.09.2017 р. № 649-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-2020-%D1%80#Tex> (дата звернення: 18.11.2022).

63. Рейтинг найкращих країн для життя. URL: <http://ua.korrespondent.net/journal/1559552-korrespondent-ne-rodisvro-dlivij-a-rodis-rejting-najkrashchih-krayin-dlya-zhittya> (дата звернення: 18.11.2022).

64. Реформа, децентралізація: прикладні аспекти реалізації : навч.-метод. посіб. / Ю.Б. Молодожен, О.В. Голинська, О.В. Гуненкова, О.Л. Ковинчук ; за заг. ред С.А. Попова. О. : ОРІДУ НАДУ, 2015. 84 с.

65. Романюк Я.В. Соціальне проектування як метод державного управління. *Український соціум*. 2003. № 1. С. 146–164.

66. Рудкевич І.В. Регулювання системи соціального захисту населення України: теорія, методологія та державна політика: монографія. Донецьк : Смельянова Т.В., 2011. 463 с.

67. Скуратівський В., Палій О., Лібанова Е. Соціальна політика. Київ: Вид-во УАДУ, 2003. 265 с.

68. Смирнова І., Лихошва О., Рак Н. Соціальний захист населення на счасному етапі: стан і проблеми в Україні. *Економічний вісник Донбасу*. № 3(61), 2020. С. 205–212.

69. Соціальний захист населення у закордонних країнах. UA Economic: сайт. 23.08.2021. URL: <http://www.uaeconomic.com/ulens-1549-2.html> (дата звернення: 18.11.2022).

70. Соціальні послуги в умовах війни: нові зміни та виклики. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/17395> (дата звернення: 18.11.2022).

71. Соціальні послуги, які надаються під час воєнного стану та останні зміни у цій сфері. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/21778.html> (дата звернення: 18.10.2023).

72. Соціальні права в Україні під час війни. Звіт про оцінку потреб. URL: <https://rm.coe.int/needs-assessment-ua-2/1680a9b408> (дата звернення: 18.10.2023).

73. Спікер П. Соціальна політика: теми та підходи. Київ: Фенікс, 2000. 400 с.

74. Стащук О.В., Гергола С.В., Комар-Стаховська К.П. Стан соціального захисту та соціального забезпечення населення України в умовах війни. Економіко-правовий розвиток сучасної України: матеріали XI Всеукраїнської наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, м. Одеса, 25 листопада 2022 р. Одеса, 2022. С. 6–8.

75. Стратегія реформування державного управління України на 2022-2025 роки: Розпорядження КМУ № 831-р від 21.07.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/831-2021-%D1%80#n9> (дата звернення 16.10.2023).

76. Стратегія розвитку системи соціальних послуг в Україні на період 2021-2025: Проєкт. URL: <https://caritas.ua/wp-content/uploads/2021/09/strategiya-rozvytku-systemy-soczialnyh-poslug-v-ukrayini-na-period-do-2025...docx> (дата звернення 16.10.2023).

77. Стратегія сталого розвитку “Україна-2020”: Указ Президента України № 5/2015 від 12.01.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text> (дата звернення 16.10.2023).

78. Стратегія цифрової трансформації соціальної сфери: Розпорядження КМУ № 1353-р від 28.10.2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1353-2020-%D1%80#Text> (дата звернення 16.10.2023).

79. Туленков М.В. Соціальний захист у соціологічному вимірі: монографія. Київ: ІПКДСЗУ, 2011. 168 с

80. У Верховній Раді України розпочалася робота над проектом Соціального кодексу України. URL : <https://www.rada.gov.ua/news/razom/224746.html> (дата звернення 16.10.2023).

81. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16.09.2014 р. № 1678-VII. Законодавство України: сайт. URL: [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984\\_011#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text) (дата звернення 16.10.2023).

82. Україна 2030E– країна з розвинутою цифровою економікою (2021). URL:<https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html> (дата звернення: 19.11.2023).

83. Україна – 2030. Стратегія зміни майбутнього. Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України: сайт. 09.12.2020. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/ukraina2030-strategiya-zmini-maybutnogo> (дата звернення 16.10.2023).

84. Фур'є Ф. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ : Ін-т філософії ім. Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. 742 с.

85. Шаповалова К. Г. Аналіз переваг та недоліків сучасного стану правового регулювання соціального захисту державних службовців в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 190–194. URL: [http://lsej.org.ua/8\\_2022/42.pdf](http://lsej.org.ua/8_2022/42.pdf). (дата звернення 16.10.2023).

86. Юрчик Г. Фінансування видатків соціального призначення: структурно-динамічні особливості та вплив на соціальні індикатори в Україні та ЄС. *Україна: аспекти праці*. 2021. № 2. С. 32–42.

87. Юшко А. М., Чижов Д. А. Перспективи розвитку законодавства про соціальний захист учасників АТО/ООС. *Право та інноваційне суспільство*. 2019. № 2(13). С. 113–121.

88. Яременко О.О. Соціальна політика: теоретико-методологічні основи дослідження процесів формування та ефективності реалізації: монографія. Київ: Ін-т економіки та прогнозування НАН України; УІСД ім. О. Яременко, 2006. 480 с.

89. Bonilla G.A., Gruat J.V. Social Protection: A Life Cycle Continuum Investment For Social Justice, Poverty Reduction And Sustainable Development. Geneva: International Labour Office, 2003. 57 p.

90. Moussis Nicholas Guide to European Policies / Nicholas Moussis. Part IV. Available at: [http://www.europedia.moussis.eu/books/Book\\_2/5/13/05/03/](http://www.europedia.moussis.eu/books/Book_2/5/13/05/03/)

91. The Encyclopedia Americana. Complete in 30 vol. New York, 1973. Vol. 25. P. 102.

## **ДОДАТКИ**

## Додаток А



КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ  
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ  
ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ



**ШЕВЧЕНКІВСЬКА ВЕСНА – 2023:  
ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ  
ТА ДЕРЖАВНА СЛУЖБА**

**Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції  
студентів, аспірантів та молодих вчених  
(Київ, 29 березня 2023 р.)**

*За загальною редакцією  
Л. Г. Комахи*

КИЇВ  
2023

УДК 35.07/.08(06) «2023»

Схвалено Вченою радою Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка  
(протокол № 15 від 5 квітня 2023 р.)

**Шевченківська весна – 2023: публічне управління та державна служба : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (Київ, 29 берез. 2023 р.) / за заг. ред. Л. Г. Комахи. Київ : ННІ ПУДС КНУ, 2023. 340 с.**

У збірнику матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених вміщено тези його учасників за такими тематичними напрямками: сучасні тенденції розвитку вітчизняного парламентаризму; повоєнне відновлення сталого розвитку регіонів України; публічна політика: сучасні виклики та перспективи; національна та міжнародна безпека в умовах формування нового світового порядку; війна й відбудова України: виклики до публічного управління.

**УДК 35.07/.08(06) «2023»**

*Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених друкуються в авторській редакції, мовою оригіналу. Відповідальність за фактичні помилки, достовірність і точність інформації, автентичність цитат, плагіат, правильність фактів та посилань несуть автори.*

© Навчально-науковий інститут публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2023

<b>ВАСИЛЬ ГОНЧАРУК. ВЗАЄМОДІЯ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ТА ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....</b>	<b>123</b>
<b>СВІТЛАНА ГОРЬЄВА. ЗАЛУЧЕНІСТЬ ТА ІНФОРМУВАННЯ ГРОМАДСЬКОСТІ У ПРИЙНЯТТІ РІШЕНЬ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЯДЕРНОЇ ЕНЕРГІЇ .....</b>	<b>126</b>
<b>ІГОР ГОЦУЛ. ПУБЛІЧНА ПОЛІТИКА У ГАЛУЗІ СПОРТУ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ В УКРАЇНІ .....</b>	<b>128</b>
<b>ЛІНА ГРАБАР. ФАКТОРИ ФОРМУВАННЯ НАПРЯМІВ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ В УМОВАХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ.....</b>	<b>130</b>
<b>ВЛАДИСЛАВ ГРЄХОВ. СУСПІЛЬНО-ЦІННІСНА СКЛАДОВА У КОНЦЕПЦІЇ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В СИСТЕМІ ОСВІТИ УКРАЇНИ .....</b>	<b>133</b>
<b>АНАСТАСІЯ ГРИНЬ. СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ.....</b>	<b>135</b>
<b>ОЛЕКСАНДР ДЕМИДЕНКО, КОСТЯНТИН ТОВПЕКО. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО ІМІДЖУ ОРГАНІВ ВЛАДИ .....</b>	<b>137</b>
<b>АНДРІЙ ДЕРКАЧ. ГЕНЕЗА ТА ЕВОЛЮЦІЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОЦІНЮВАННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ СТРАТЕГІЙ І ПРОГРАМ.....</b>	<b>141</b>
<b>КАТЕРИНА ДОБРОВОЛЬСЬКА. ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЯК СКЛАДОВА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ОХОРОНИ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ.....</b>	<b>143</b>
<b>ЗЕМФІРА ЗАЦІДОВА. СОЦІОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ВИЯВЛЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ ПРОЯВІВ У ПОЛІТИЧНІЙ СФЕРІ .....</b>	<b>145</b>
<b>ІГОР ЗЫГЛЕЙ. ЩОДО ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ ЦЕНТРАЛЬНИХ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ .....</b>	<b>147</b>
<b>НАТАЛІЯ ІНГУЛА. ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....</b>	<b>149</b>
<b>OKSANA KIFORENKO. NORMATIVE-LEGAL FRAMEWORK OF THE PUBLIC ADMINISTRATION FOR AGRICULTURAL EXPORTS OF UKRAINE IN DISRUPTIVE TIMES.....</b>	<b>151</b>
<b>ЮЛІЯ КОВАЛЬЧУК. ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ .....</b>	<b>153</b>
<b>ОКСАНА КОГУТ. ГЕОПОЛІТИЧНА РОЛЬ ЄС У КОНТЕКСТІ ВІЙНИ В УКРАЇНІ .....</b>	<b>155</b>
<b>В'ЯЧЕСЛАВ КОРНОУШЕНКО. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ.....</b>	<b>157</b>
<b>ТЕТЯНА КОРОЛЬ. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИДАТКІВ НА ВИПЛАТУ ПЕНСІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА НОВАЦІЇ.....</b>	<b>159</b>
<b>ІРИНА КРИВОРУЧКО. ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПРОЦЕДУРИ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ .....</b>	<b>161</b>
<b>СТАНІСЛАВ ЛАРІН. МЕХАНІЗМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЗАХИСТОМ НАЦІОНАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ .....</b>	<b>163</b>
<b>ЮЛІЯ ЛИМАР. ПРАВОТВОРЧИСТЬ В УКРАЇНІ У ВОЄННИЙ ЧАС .....</b>	<b>167</b>
<b>ОЛЕКСАНДР МАНДЗІЙ. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ .....</b>	<b>170</b>
<b>МАКАР МАРЧУК. ЗАХИСТ ПРАВ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....</b>	<b>172</b>
<b>ДАР'Я МЕРКУЛОВА. ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ.....</b>	<b>174</b>
<b>ЯРОСЛАВ МИРОШНИЧЕНКО. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО ІМІДЖУ ОРГАНІВ ВЛАДИ В УМОВАХ ВІЙНИ .....</b>	<b>176</b>
<b>ОЛЕНА МІЛОСЛАВСЬКА. ПОЛІТИЧНИЙ КОМПРОМІС ЯК ЦІННІСНИЙ ФЕНОМЕН .....</b>	<b>178</b>
<b>ОЛЕНА МОРОЗОВСЬКА. МОРАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АВТОРИТЕТУ КЕРІВНИКА НА ДЕРЖАВНІЙ СЛУЖБІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ .....</b>	<b>180</b>
<b>В'ЯЧЕСЛАВ НАГОРНИЙ. СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНИЙ ВПЛИВ НА ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ .....</b>	<b>182</b>
<b>ВАСИЛЬ ОРИЩУК, ЄГОР МІНЕНКО. ВПЛИВ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ НА КУЛЬТУРУ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МОЛОДИХ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ .....</b>	<b>184</b>

**Юлія Ковальчук**, студентка 1-го курсу магістратури (ОПП «Державна служба») Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка

**Julia Kovalchuk**, 1st year master's student (EPP «Civil Service») Institute of Public Administration and Civil Service of the Taras Shevchenko National University of Kyiv

Науковий керівник: **Наталія Обушна**, д.держ.упр., доцентка, професорка кафедри публічної політики Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка

## ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

### PUBLIC ADMINISTRATION IN THE SPHERE OF SOCIAL POLICY OF UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF MARITAL STATE

*It was established that the state and consequences of the war in Ukraine caused enormous damage to the country's social security. It is well-founded that the new model of social policy of Ukraine should meet the principles and standards of EU social policy, improve the quality of human life, resist demographic changes, strengthen the level of social protection, contribute to the reduction of poverty, strengthen social unity, help overcome discrimination in all its forms, and correspond to financial possibilities state. At the same time, one of the tools for implementing such a comprehensive social protection program should be the digital «Unified Information System of the Social Sphere», which is being implemented by the Ministry of Social Policy of Ukraine. It is recommended that when developing the components of the new social policy, it is worth taking advantage of the trust in Ukraine and the desire to help on the part of the EU member states, as well as their experience in implementing social reforms. It is concluded that the policy of social quality can be one of the most important mechanisms of interaction between the state, business and institutions of civil society in the conditions of socio-economic revival after the war, oriented towards the prospect of building Ukraine as a state of general welfare.*

**Keywords:** public administration, martial law, social policy, social protection.

Соціальна політика є складовою частиною внутрішньої політики держави та визначальним вектором у системі публічного управління загалом. Адже вона вирішальною мірою залежить від стану економіки країни та особливостей публічного управління. Реалізація соціальної політики держави, як правило, базується на задоволенні матеріальних, культурних і духовних потреб громадян, формуванні гармонійно розвинених членів суспільства.

На сьогодні немає загальноприйнятого визначення соціальної політики, підходи окремих науковців до розкриття її сутності відрізняються. Нагадаємо, що соціальна політика у вузькому розумінні – це система заходів, спрямованих на забезпечення добробуту громадян, вирішення завдань так званої «великої п'ятірки»: соціального забезпечення, житлових програм, охорони здоров'я, освіти та служб соціальної допомоги і ресоціалізації. Соціальна політика у широкому розумінні – це регулювання соціальної сфери, соціальних відносин з метою налагодження оптимального функціонування суспільної системи в цілому, створення умов задоволення соціальних інтересів людей, їх всебічного розвитку [1].

Повномасштабне вторгнення російської армії на територію нашої країни, запровадження воєнного стану в Україні стало величезним викликом для всієї системи публічного управління, у тому числі й сфери соціальної політики. Адже запровадження воєнного стану завжди викликає шоківий вплив на різні сфери життєдіяльності держави і суспільства. Це пов'язано як з інституційно-правовими змінами, що слідують у цьому випадку, так і з головною причиною запровадження такого стану – військовою агресією ззовні, а відтак і з різкою трансформацією цілої низки неформальних інститутів, що слідує за нею.

Дійсно стан та наслідки війни в Україні завдали величезної шкоди соціальній безпеці країни. Так, результатом військової агресії стало [2]:

- зростання навантаження на систему соціальної підтримки та соціального страхування населення через постійне збільшення кількості громадян, які потребують отримання соціальних, реабілітаційних послуг та виплат;
- ускладнення верифікації інформації щодо фактичної кількості як дорослих, так і дітей, які потребують соціального захисту та підтримки;

- руйнування об'єктів соціальної інфраструктури, втрата доступу до особистих справ бенефіціарів соціальної підтримки;
- спеціалісти сфери соціальної підтримки населення також стають вимушеними переселенцями, що впливає на обслуговування населення;
- система соціальної підтримки не встигає адаптуватися до значних міграційних рухів громадян, зміною активної лінії ведення бойових дій та зміни переліку тимчасово окупованих територій;
- емоційний розпач громадян від нерозуміння своїх соціальних прав та зобов'язань під час війни;
- недостатнє покриття громад мережею закладів, які надають соціальні, реабілітаційні послуги під час війни, особливо на територіях масового перебування переселенців;
- унеможливлення отримання громадянами України, які проживають у зоні активних бойових дій чи біля неї, на тимчасово непідконтрольних територіях України, належних їм виплат та соціальних послуг та ін.

З огляду на викладене, вважаємо, що нова модель соціальної політики України має відповідати принципам і стандартам соціальної політики ЄС, покращувати якість людського життя, протистояти демографічним змінам, посилювати рівень соціального захисту, сприяти скороченню бідності, посилювати соціальну єдність, допомагати подолати дискримінацію в усіх її формах та відповідає фінансовим можливостям держави.

Визначений Президентом та Урядом України курс на «перезавантаження країни» у післявоєнний час надає шанс переглянути складові існуючої застарілої, і як виявилось, вразливої до масштабної кризи соціальної системи. Так, Україна на шляху до членства в ЄС при формуванні нової соціальної політики має керуватися основоположними принципами функціонування ЄС, а саме «нероздільності соціального та економічного прогресу». Зазначений принцип означає неможливість і недопустимість досягнення одного на шкоду іншому. Отже, соціальна політика держави закладає принципи і культуру взаємоповаги як між людьми, так і між людьми і інституціями, як державними, так і приватними, що повністю відповідає баченню Європейської комісії з підтримки політик держав-членів у сфері соціального залучення (безбар'єрності) та соціального захисту.

При цьому одним з інструментів втілення в життя такої комплексної програми соціального захисту має стати цифрова «Єдина інформаційна система соціальної сфери» (далі – ЄІССС), яка впроваджується Міністерством соціальної політики України.

На наше переконання, при розробці складових нової соціальної політики варто скористатися довірою до України та бажанням допомогти з боку держав-членів ЄС, а також їх досвідом у впровадженні соціальних реформ.

Таким чином, вважаємо, що соціально-економічне відновлення України після завершення війни з РФ, розпочатої агресором 24 лютого 2022 р., стане безумовним пріоритетом державної політики й передбачатиме реалізацію цілого ряду комплексних завдань. При цьому політика соціальної якості може бути одним з найвагоміших механізмів взаємодії держави, бізнесу та інститутів громадянського суспільства в умовах соціально-економічного відродження після війни, орієнтованого на перспективу розбудови України як держави загального добробуту.

#### *Список використаних джерел*

1. Бондаренко С. М., Бугас Н. В. Соціальна політика держави як основа забезпечення соціального розвитку. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2021. № 2. URL: <http://www.dyu.nauka.com.ua/?op=1&z=1981>
2. Проект Плану відновлення України Матеріали робочої групи «Соціальний захист». URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/social-protection.pdf>

## Додаток Б

Співвідношення понять “соціальне проєктування”, “соціальне конструювання”, “соціальне планування” та “соціальне прогнозування”\*

	<b>Соціальне конструювання</b>	<b>Соціальне прогнозування</b>	<b>Соціальне планування</b>	<b>Соціальне проєктування</b>
Визначення	Уявне або практичне комбінування різних факторів, їх підбір, зв’язування в новий об’єкт [3]	Дослідження перспектив розвитку явища, відносин, процесів на основі тенденцій їх розвитку [1]	Науково обґрунтоване визначення цілей, показників, строків, завдань розвитку соціальних інститутів, явищ, процесів і засобів їх перетворення в життя [2]	Планова діяльність щодо науково-обґрунтованого визначення параметрів формування соціальних об’єктів або процесів на основі соціального передбачення, прогнозування і планування соціальних якостей і властивостей, що є важливою соціальною потребою [4]
Мета	Створення уявного об’єкту	Розробка прогнозу, ймовірного судження про стан явища в майбутньому, передбачення напрямів його розвитку	Фіксація цілей, показників, завдань соціальних інститутів, організацій, ресурсів для реалізації цих цілей	Розробка варіантів вирішення соціальних проблем, завдань, досягнення цілей з урахуванням інтересів та потреб населення, в результаті – вибір кращого
Зміст	Сукупність положень, уявлень, факторів, що не потребують доказу	Містить можливість того чи іншого шляху розвитку подій у майбутньому	Містить рішення про те, які можливості суспільство реалізує	Визначений спосіб вирішення соціальних проблем, його вибір
Спрямованість	Уявнісна	Пізнавальна	Практична	Науково- практична
Реалізація	Не потребує практичної реалізації	Допомагає науковому обґрунтуванню різних заходів соціального призначення	Визначає основні строки, етапи, ресурси досягнення соціальних цілей	Реалізація конкретного варіанту вирішення соціальних завдань та досягнення соціальних цілей на основі наукового аналізу та досліджень
Результат	Уявлення про те, яким повинен бути бажаний об’єкт в майбутньому	Наукове обґрунтування соціального планування та проєктування	Створення конкретного плану дій в процесі досягнення соціальних цілей та виконання соціальних завдань	Зміна соціального об’єкту, процесу, явища, інститутів у бік якісного їх перетворення або створення принципово нових соціальних об’єктів, явищ, процесів

\*Джерело: узагальнено автором на основі [6]